

Seletuskiri

kooseluseaduse eelnõu juurde

I. SISSEJUHATUS

Kooseluseaduse (edaspidi ka KooS) eelnõus esitatakse terviklik sooneutraalne regulatsioon, mis hõlmab kooselulepingu sõlminud isikute (registreeritud elukaaslaste) omavahelisi õigussuhteid ja õigussuhteid kolmandate isikutega. Seniste analüüside¹ pinnalt võib järeldada, et mitteabielulise kooselu (sh samasooliste paaride kooselu) õiguslikke tagajärgi tuleb reguleerida. Analüüsis toodi välja, et Eestis elab suur hulk paare mitteabielulises kooselus ning ka valdav osa lapsi sünnib abieluväliselt. Sellised arengud on kaasa toonud vajaduse kaitsta kooselusuhete nõrgemat poolt. Selle kõrval muutub üha teravamaks ka küsimus samasoolistele paaridele nende kooselu reguleerimiseks lihtsama ja paindlikuma võimaluse andmisest². Analüüsid on eesmärgiks seadnud mitteabielulise kooselu partneritele piisava õigusliku kaitse tagamine selliselt, et ei kahjustataks abielu institutsiooni ega vähendataks paaride motivatsiooni abielusid sõlmida³.

Mitteabielulise kooselu paaride omavahelistes suhetes eksisteerivad reaalsed õiguslikud probleemid. Teravaim küsimus on enamasti kooselu kestel soetatud vara – kõige problemaatilisemana ühise eluaseme – kuuluvus. Samuti puudub elukaaslastel kehtiva õiguse järgi vastastikune ülalpidamiskohustus⁴ ja teineteise järel on võimalik pärida vaid testamendi või pärimislepingu olemasolul.⁵ Avalikule pöördumisele vastusena saadetud ettepanekutes on välja toodud mitmeid probleemsituatsioone, millele kehtiv õigus hästi toimivaid lahendusi ei paku. Näiteks raskused eluasemelaenu taotlemisel, probleemid ühiselt soetatud vara jagamisel lahkuminekul korral, probleemid sotsiaaltoetuste saajate ringi määratlemisel ja pärimisel, haiglakülastuste keelamine, meditsiinilisteks protseduurideks nõusoleku andmise võimatus ja probleemid kasuvanema õiguste teostamisel⁶. Nende probleemidega puutuvad mitteabielulises kooselu elavad isikud kokku sõltumata soost.

Kooseluseadus sisaldab valikuvõimalustega paindlikku paketti levinuimate õiguslike probleemide lahendamiseks. Sealjuures on kooselulepingu lõpetamise juurde lisatud lihtsustatud kord, kuidas kooselulepingust abielule üle minna, et motiveerida ka erisoolisi isikuid oma õiguste kaitseks kooselulepingut sõlmima. Praegu eeldab mitteabielulises kooselus elavate isikute õiguskaitse neilt keskmisest kõrgemaid õigusteadmisi⁷ ning isikutel puudub seetõttu ettevõtlikus ja motivatsioon oma kooselu õiguslikuks reguleerimiseks.

¹ Kooseluseaduse eelnõu kontseptsioon (edaspidi Kontseptsioon). Internetis: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57140/Kooseluseaduse+kontseptsioon.pdf>.

Mitteabieluline kooselu kokkuvõtte ettepanekutest (edaspidi ka kokkuvõtte ettepanekutest). Internetis: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=50960/Kokkuv%F5te+mitteabielulise+kooseluga+seotu+d+ettepanekutest.pdf>. A. Olm (2009) "Mitteabieluline kooselu ja selle õiguslik regulatsioon" (edaspidi Analüüs). Internetis:

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=44568/Kooselusuhted_anal%FC%FCs_09.07.2009.pdf.

² Kontseptsioon lk 1, p 1.

³ Kontseptsioon, lk 1, p 1.

⁴ Välja arvatud PKS §-s 111 ette nähtud ülalpidamiskohustus lapse sünni korral.

⁵ Kontseptsioon, lk 2.

⁶ Kokkuvõtte ettepanekutest, lk 3.

⁷ *Op cit.*

Saabunud ettepanekute kokkuvõttes toodi siiski välja, et erisooliste paaride jaoks ei oleks kooselu registreerimise võimalus vältimatult vajalik. Tõepoolest kaitseb pooli mõneti seltsingulepingu regulatsioon ja olemas on võimalus sõlmida abielu. Esmalt võiks kooseluseaduse funktsioon erisooliste elukaaslaste jaoks olla võimaluse andmine nende õiguste kaitsmiseks olukorras, kus abielu sõlmimist ei soovita või selleks veel valmis ei olda. Kooseluseadus saab olla erisoolistele isikutele üleminekuperiood, mil pooltele laienevad õigused ja kohustused on vähem ulatuslikud. Näiteks laieneb registreeritud elukaaslaste ülalpidamiskohustust vaid teineteise suhtes, samuti on poolte valida, kas ülalpidamiskohustus kohaldub ka pärast lepingu lõppemist. Sealjuures on sellest aga abi ka erisooliste elukaaslaste motiveerimiseks õigussuhteid reguleerima. Kehtiv regulatsioon eeldab poolte endi aktiivsust ja tugevaid õigusteadmisi, näiteks seltsingulepingu regulatsioonis orienteerumiseks, mis oma komplitseeritusega võib tunduda pooltele hoomamatu. Kooseluseaduse regulatsioon, mil notar koostab pooltele lepingu, jälgides, et asjatundmatu poole huve ei kahjustataks ning seadusesse koondatud pakett levinuimate õiguslike probleemide lahendamiseks julgustab pooli oma kooselu õiguslikult reguleerima. Samuti tagab kooseluseaduse lihtsustatud kord kooselulepingust abielule üleminekul, et abielu sõlmimiseks ei pea pooled, kui nad ei soovi eelnevalt vara jagama ega abielu sõlmimisel teist korda samadele kokkulepetele jõudma, milles nad on juba kooselulepingu sõlmimisel kokku leppisid. Saabunud ettepanekute kokkuvõttes toodi välja, et kooselu registreerimisega teatud sotsiaalsete garantiide sidumisel võib olla erisooliste paaride motiveerimisel positiivne mõju. Sealjuures tõid huvigrupid välja, et erisooliste isikute jaoks kooselu registreerimise võimaldamine aitaks lahendada sotsiaaltoetuste saajate ringi määratlemisega seonduvaid aktuaalseid probleeme (näiteks hukkunud sõdurite juhtumid)⁸.

Oluline on rõhutada, et õiguskantsler leidis juba oma 23.05.2011 märgukirjas justiitsministrile, et tema hinnangul ei taga kehtiv õiguslik raamistik piisavalt faktiliste elukaaslaste õiguste kaitset, mistõttu vajab sellekohane õiguslik regulatsioon täiendamist. Muu hulgas oli õiguskantsler seisukohal, et samasooliste isikute vaheline püsiv kooselu kuulub perekonnapõhiõiguse kaitsealasse, mistõttu on põhiseadusega vastuolus olukord, kus selline kooselu on õiguslikult reguleerimata⁹. Kooseluseadusega on võimalik pakkuda üht kompleksset standardlahendust levinumatele õiguslikele probleemidele, mis isikute kooselust (sh ka samasooliste kooselust) tekkida võivad. Kehtivas õiguses olev mitteabielulise kooselu regulatsioon ei taga piisavalt isikute kaitset: vajalikes osades regulatsioon, kas puudub või on isikutel oma õiguste ja huvide piisavaks tagamiseks vajalik omada keskmisest kõrgemaid õigusteadmisi¹⁰.

Kehtivas õiguses on võimalus mitteabielulises kooselus olevate isikute varaküsimuste lahendamiseks ja nõrgema poole kaitse tagamiseks rakendada võlaõigusseaduse (edaspidi VÕS¹¹) seltsingulepingu sätteid¹². Seltsingulepingule on iseloomulik, et seltsinglased ei

⁸ *Op cit*, Kokkuvõtte ettepanekutest, lk 4.

⁹ Õiguskantsleri 23. mai 2011.a märgukiri nr 6-8/110661/1102390 justiitsministrile. Kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_margukiri_samasooliste_isikute_peresu_he.pdf.

¹⁰ *Op cit*, Kokkuvõtte ettepanekutest, lk 4.

¹¹ Võlaõigusseadus (VÕS) RT I 2001, 81, 487; RT I, 29.11.2013, 4. Internetis: <https://www.riigiteataja.ee/akt/129112013004>.

kohustu mitte vastastikusteks sooritusteks, vaid sooritusteks, mis on suunatud ühise eesmärgi saavutamisele¹³. Eesmärgi tuvastamine on hädavajalik hinnangu andmiseks sellele, kas pooled võisid olla sõlminud seltsingulepingu¹⁴. Seltsingulepingu olemasolu võidakse ühise eesmärgi kaudu tuvastada ka tagantjäre, lugedes lepingu sõlmituks kaudsete tahteavaldustega. See tähendab, et kuigi pooled kirjalikult lepingut ei sõlminud, võidakse tuvastada, et pooled väljendasid kaudselt tahet, mil nende ühine eesmärk oli kaasomandi loomine¹⁵. Kaudsete tahteavalduste tuvastamiseks võib piisata sellest, kui lepingu sõlmimisele viitab poolte vastav faktiline käitumine¹⁶.

Seltsingulepingu puudus mitteabielulise kooselu kontekstis on poolte tahte tagantjärele tuvastamisega kaasnevad tõendamisküsimused. Veel suurem probleem on aga, et regulatsioon jätab kooselavad isikud kaitseta kõige olulisemates küsimustes. Varasemates analüüsid on viidatud, et kohtupraktikas põhjustab enim vaidlusi ühine eluase (nagu ka muu kinnisvara), mille puhul on reeglina välistatud seltsingulepingu tagantjärele tuvastamine ja omandiõiguse omistamine teisele elukaaslasele, sest kui kooselu kestel on vara omandanud üks elukaaslane, siis suhtub kohus sellesse kui mõlema elukaaslase tahteavaldusse mitte omandada vara kaasomandisse¹⁷. Samuti, kui võrd kinnisasja omandamise tehing peab olema sõlmitud notariaalses vormis, siis oleks Riigikohtu praktikast lähtudes võimalik rääkida pooltevahelisest seltsingulepingust kinnisasja omandamise suhtes üksnes siis, kui seltsinguleping oleks sõlmitud notariaalselt tõestatud vormis¹⁸. Kooselus elavad isikud kirjalikke, veel vähem notariaalselt tõestatud seltsingulepinguid, praktikas tõenäoliselt ei sõlmi. Analüüsis jõuti järeldusele, et kui võrd elukaaslaste ühise elukorralduse keskseks küsimuseks on enamasti just ühise eluaseme soetamine ja kasutamine, siis just see oleks küsimus, kus kooselavad isikud seadusandjalt eeldatavasti enim kaitset ootavad¹⁹. Kehtiv õigus aga kõige rohkem vaidlusi tekitavates küsimustes poolte kaitset ei taga.

Seni on mitteabielulise kooselu temaatikat Eestis lähemalt uuritud alates 2009. aastast, mil justiitsministeeriumis valmis põhjalik analüüs „Mitteabieluline kooselu ja selle õiguslik regulatsioon“²⁰. Analüüs edastati arvamuste avaldamiseks ja ettepanekute tegemiseks erinevatele asutustele ja organisatsioonidele, sealhulgas ka parlamendierakondadele. Samuti tehti pressiteates avalik üleskutse esitada ettepanekud ja mõtted selle kohta, kas ja kuidas tuleks kujundada mitteabielulise kooselu õiguslik regulatsioon tulevikus. Laekus 40 kirja ja arvamust avaldas koos kogutud allkirjadega ligikaudu 8000 inimest. Selle põhjal koostati

¹² Võlaõigusseaduse § 580 jj. VÕS § 580 lõige 1 sätestab seltsingulepingu mõiste: seltsingulepinguga kohustuvad kaks või enam isikut (seltsinglased) tegutsema ühise eesmärgi saavutamiseks, aidates sellele kaasa lepinguga määratud viisil, eelkõige panuste tegemisega.

¹³ Riigikohtu 6. juuni 2012.a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-69-12, p. 15. Vt lähemalt K. Piho, K. Möller (2014) Riigikohtu õigusteabe osakonna kohtupraktika analüüs „Seltsinguleping“ (edaspidi RK analüüs), eelkõige lk 19–23. Internetis: http://www.riigikohus.ee/vfs/1673/Seltsinguleping_Piho_Moller.pdf.

¹⁴ Riigikohtu 6. detsembri 2006. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-116-06, p 11.

¹⁵ Vrdl, Riigikohtu 20. detsembri 2005.a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-142-05, p. 14.

¹⁶ *Op cit*, RK analüüs, lk 19, 20 vt viited Ringkonnakohtu lahenditele.

¹⁷ Vt *op cit*, RK analüüs, lk 23; Kontseptsioon lk 13, allmärkus nr 30 viide Riigikohtu 20. detsembri 2005.a otsusele tsiviilasjas nr 3-2-1-142-05, p. 14.

¹⁸ *Op cit*.

¹⁹ *Op cit* Kontseptsioon lk 13, *op cit*, Analüüs lk 84–85.

²⁰ *Op cit*, Analüüs.

ettepanekutest ja arvamustest kokkuvõte²¹. Analüüsile laekunud arvamuste ja ettepanekute, õiguskantsleri seisukoha ning parlamendierakondade seisukohtade põhjal jõudis justiitsministeerium järeldusele, et mitteabielulise kooselu partnerite õiguste kaitse tagamiseks tuleb algatada kooseluseaduse teemaline sisuline diskussioon²² ning koostati „Kooseluseaduse eelnõu kontseptsioon“²³. Kontseptsioonis toodi välja mitteabielulise kooseluga seonduvad peamised õiguslikud probleemid ja pakuti neile võimalikud lahendused. Lahenduste pakkumisele eelnevalt analüüsiti mitteabielulise kooselu õiguslikku regulatsiooni eri riikides ja võimalikke lahendusvariante²⁴.

Mitteabielulises kooselus olevate isikute kaitse oleks võimalik tagada analüüsides välja toodud²⁵ erinevates riikides kasutusel olevate mudelite kaudu. Võimalused mitteabielulise kooselu õiguslikuks reguleerimiseks võib jagada üldjoontes kolmeks:

- 1) registreeringupõhine lähenemine, mille puhul on elukaaslastele loodud võimalus oma kooselu formaalselt registreerida;
- 2) eeldusel põhinev lähenemine, mis ei eelda suhte formaalset registreerimist ning mille puhul omistatakse suhtele õiguslikud tagajärjed teatud tingimuste täitmisel (faktiline kooselu);
- 3) lepinguline lähenemine, mis annab elukaaslastele võimaluse reguleerida oma suhet eraõiguslike lepingute kaudu²⁶.

Samasoolistele paaridele oleks võimalik kaitse tagada ka abielu institutsiooni laiendamise kaudu, ent avalikule pöördumisele saadetud tagasiside põhjal on eelnevalt välja toodud, et samasooliste abielu lubamiseks ei ole Eesti ühiskond veel valmis²⁷.

Võimalik lahendus mitteabielulises kooselus olevate isikute kaitse tagamiseks saab seega põhineda ühel kolmest eeltoodud mudelist või mõnel segavariandil. Varasemates analüüsides on jõutud järeldusele, et otstarbekaim lahendus vastandlike huvide – lepinguvabadus versus perekonna kaitse kohustus – vahel tasakaalu leidmiseks on registreeringu-, eelduspõhise- ja lepingulise regulatsioonimudeli segaversioon. Lepinguline lähenemine on kasutusel Eesti kehtivas õiguses, kuid ülaltoodud põhjustel mudel puhtal kujul praktikas oma eesmärgi ei täida. Peamine puudus on, et see eeldaks isikute õiguste ja huvide piisavaks tagamiseks neilt keskmisest kõrgemaid õigusteadmisi²⁸. Samuti jääb nii lahendamata võrdse kohtlemise küsimus. Eelduspõhise ja registreeringupõhise põhimudeli võrdluses otsustati sarnaselt kontseptsioonile²⁹, kasutada registreeringupõhist lähenemist, mis põhineb notariaalse kooselulepingu sõlmimisel. Registreeringupõhisel lähenemisel on mitmeid eeliseid eelduspõhise lähenemise ees:

„Registreerimisel põhinev mudel (registreeritud kooselu) annab võimaluse oma kooselu registreerimiseks paaridele, kes mingil põhjusel abielluda ei saa või ei soovi, kuid soovivad

²¹ *Op cit*, Kokkuvõtte ettepanekutest, lk 1.

²² *Op cit*, Kontseptsioon, lk 1–2.

²³ *Op cit*, Kontseptsioon.

²⁴ Täpsemalt *op cit*, Analüüs.

²⁵ *Op cit*, Kontseptsioon lk 4–6, lk 15–18; *op cit*, Analüüs lk 43–58.

²⁶ *Op cit*, Kontseptsioon, lk 5, p 16.

²⁷ *Op cit*, Kokkuvõtte ettepanekutest, lk 4.

²⁸ *Op cit*, Kokkuvõtte ettepanekutest, lk 4.

²⁹ *Op cit*, Kontseptsioon, lk 1–2, lk 6 p 23.

*sellele vaatamata teatud õiguslikke tagatise. Registreeritud kooselu regulatsiooni suurimaks eeliseks on kindel määratletus. Kuna elukaaslased langetavad kooselu registreerimisega teadliku otsuse kindla õigusliku režiimi kasuks ning tahteavalduse tegemisega on määratletud ka registreeritud kooselu algus, siis on selge, et inimesed on teadlikult ja tahtlikult nõustunud sellest režiimist tulenevate õiguslike tagajärgedega. Nii on riigil märksa lihtsam siduda kooseluga lisaks õigustele ka seadusjärgseid kohustusi. Suhte selge määratletus on oluline ka olukordades, mis puudutavad kolmandate isikute õigusi ja kohustusi, kuna elukaaslased on hõlpsasti identifitseeritavad ning on demonstreerinud oma teadlikkust suhte seadusjärgsetest mõjudest ja avaldavad tahet olla nendega seotud. Registreerimisega teevad elukaaslased oma kooselu kolmandatele isikutele nähtavaks. Seega tagatakse registreeritud kooselu puhul inimeste enesemääramisõigus ja välditakse automaatselt pealesurutud regulatsiooni kohaldumist paaridele, kes seda ei soovi.*³⁰

Käesoleva kooseluseaduse koostamisel on arvesse võetud eelnevaid põhjalikke analüüse ning tehtud soovitusi. Selle pinnalt on kujundatud lepingu- ja registreeringupõhine segaversioon, mille eeldus on notariaalse kooselulepingu sõlmimine, kus pooltel on lai vabadus seonduvad õigused ja kohustused ise kujundada. Kooseluleping kantakse registrisse, et sellest tulenevad õigused ja kohustused oleksid kolmandatele isikutele nähtavad ning et seeläbi oleks tagatud kõikide osapoolte kaitse ning õigus- ja käibekindlus.

II. SEADUSE EESMÄRK

Kooseluseadus pakub kompleksset sooneutraalset standardlahendust levinumatele õiguslikele probleemidele, mis isikute kooselust tekkida võivad. Kooseluseaduse eesmärk on tagada mitteabielulises kooselus elavate isikute piisav kaitse kooskõlas põhiseaduse ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikaga. Järgides samas, et nii ei kahjustataks abielu institutsiooni ega vähendataks paaride motivatsiooni abielusid sõlmida³¹. Sealjuures on arvesse võetud õiguskantsleri seisukohti, mille kohaselt ei taga kehtiv õiguslik raamistik piisavalt faktiliste elukaaslaste õiguste kaitset ning et samasooliste isikute vaheline püsiv kooselu kuulub perekonnapõhiõiguse kaitsealasse, mistõttu on põhiseadusega vastuolus olukord, kus selline kooselu on õiguslikult reguleerimata³². Praktiliste probleemsituatsioonide reguleerimiseks, antakse pooltele võimalus sõlmida kooseluleping.

Kooseluseaduse reguleerimisalasse kuulub kooselulepingu sõlmimise kord, registreeritud elukaaslaste õigused ja kohustused ning kooselulepingu lõppemise alused. Lisaks viidatakse kooseluseaduses võimalikele valdkondadele, milles registreeritud elukaaslased saavad lisaks seaduses sätestatud õigustele ja kohustustele kokku leppida. Kooselulepingu sõlmimine on kujundatud lepingu- ja registreeringupõhise mudeli segaversioonina. Lepingu tõestab notar, kellel on piisavad õigusteadmised lepingu koostamiseks ning kes tagab poolte õiguste kaitse nõustamis- ja selgitamisfunktsiooni täites. Kooseluleping ja lepingus valitud varasuhe kantakse registrisse.

³⁰ Kontseptsioon, lk 6 p 21.

³¹ *Op cit*, Kontseptsioon, lk 1. p 1.

³² Õiguskantsleri 23. mai 2011.a märgukiri nr 6-8/110661/1102390 justiitsministrile. Kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_margukiri_samasooliste_isikute_peresu_he.pdf.

Kokkuvõtvalt toimub kooselulepingu sõlmimine järgnevalt:

1. Kooselulepingut sõlmida soovivad isikud pöörduvad notari poole, et sõlmida kooseluleping.
2. Notar kontrollib, kas kooselulepingu sõlmimise eeldused on täidetud ning lepingu sõlmimist välistavad asjaolud puuduvad. Notari kontrollikohustus on eraldi seaduses ka välja toodud.
 - Kooselulepingu saavad sõlmida kaks teovõimelist ja täisealist füüsilist isikut, kellest vähemal ühe elukoht on Eestis. Piiratud teovõimega täisealine isik saab kooselulepingu sõlmida üksnes juhul, kui ta saab piisavalt aru kooselulepingu õiguslikest tagajärgedest.
 - Kooselulepingu sõlmimist välistavad asjaolud teenivad õigusselguse tagamise ja suhete komplitseerituse vältimise eesmärki. Kooselulepingut ei saa sõlmida isikud, kes on kooselulepingu sõlmimise ajal juba kehtivalt abielus või kellel on kehtiv kooseluleping. Kooselulepingut ei saa sõlmida ka isikud, kes on otsejoones ülenejad või alanejad sugulased. Näiteks ei saa lepingut sõlmida emad ja isad enda lastega.
 - Samuti ei saa lepingut sõlmida õed-vennad või poolõed-poolvennad. Välistatud on lepingu sõlmimine ka isikute vahel, kes bioloogiliselt üksteisest ei põlvne, kuid kelle põlvnemine on juriidiline (lapsendamine), näiteks lapsendaja ja lapsendatav. Sealjuures ei kao bioloogilisest sugulusest tulenev takistus kooselulepingu sõlmimiseks ära siis, kui bioloogilistest sugulastest üks lapsendatakse.
3. Notar, olles veendunud, et kooselulepingu sõlmimise eeldused on täidetud ja lepingu sõlmimist välistavad asjaolud puuduvad, alustab koos kooselulepingut sõlmida soovivate isikutega lepingu koostamist. Notar selgitab pooltele erinevaid valikuid, sh nii küsimusi, milles lepingupooled (registreeritud elukaaslased) peavad kokku leppima (nt varasuhte valik), kui ka kooseluseaduses viidatud küsimusi, milles pooltel on võimalik lisaks kokku leppida (kooselujärgne ülalpidamiskohustus, vastastikune testament).
 - Notar selgitab isikutele kooselulepingust tulenevaid õigusi ja kohustusi, sh vastastikuse toetuse ja ülalpidamiskohustuse olemust. Samuti selgitab notar muid kooselulepingu üldisi õiguslikke tagajärgi, mis kohalduvad sõltumata valitud varasuhtest. Näiteks võiks selgitada registreeritud elukaaslaste solidaarkohustust tehingutes, mis ei ületa registreeritud elukaaslaste elutingimuste tavapärast määra ja mis on tehtud kooselu korraldamise huvides. Samuti rõhutada, et solidaarkohustus nende tehingute puhul tekib, sõltumata valitud varasuhtest ehk ka varalahususe puhul. Ühtlasi viitab notar võimalusele lapsendada teise registreeritud elukaaslase laps või määrata vaidluse korral suhtluskord teise registreeritud elukaaslase lapsega.
 - Notar viitab, et kooselu registreerida soovivad isikud peavad valima ühe kolmest vararežiimist: varaühisus, vara juurdekasvu tasaarvestus, varalahusus, vajadusel selgitades varasuhete erinevusi ja tagajärgi.
 - Notar teavitab kooselu registreerida soovivaid isikuid võimalusest kokku leppida laiemas ülalpidamiskohustuses, mis kestaks näiteks ka pärast kooselulepingu

lõppemist, samuti võimalusest valida kuidas ülalpidamist tuleb anda ja millises summas. Notar viitab vastastikuse testamendi või pärimislepingu sõlmimise võimalusele, tuues välja, et registreeritud elukaaslased on teineteise seadusjärgsed pärijad.

4. Mõlemad kooselulepingut sõlmida soovivad pooled viibivad notari juures ühel ajal ja väljendavad isiklikult tahteavaldusega – mis ei või olla tingimuslik –, et nad soovivad kooselulepingut sõlmida. Isiklikkuse nõue tähendab, et kooselulepingut ei saa sõlmida esindaja vahendusel. Kooseluleping sõlmitakse notariaalselt tõestatud vormis, notar saab toimingut eest tasu notari tasu seaduses (NotTS³³) ette nähtud määras ning kooseluleping kantakse rahvastikuregistrisse perekonnaseisutoimingute seaduses (PKTS³⁴) sätestatud korras. Poolte varasuhte valik kantakse abieluvararegistrisse abieluvararegistri seaduses (AVRS³⁵) sätestatud korras.

Registreeritud elukaaslaste õigused ja kohustused kooselulepingu kestel:

Registreeritud elukaaslaste õigusi ja kohustusi reguleerivad kooseluleping ja seadus, sealhulgas kohalduvad tagajärjed, mida registreeritud elukaaslased kooselulepingus omavahelisel kokkuleppel täiendavalt reguleerinud on. Kooselulepingu sõlminud isik ei saa samaaegsel sõlmida abielu, ainus erand on tehtud registreeritud elukaaslaste omavahel abielu sõlmimisele, mil kooseluleping samuti lõpeb, kuid koos abielu sõlmimisega. Kooselulepingu sõlmimise notariaalse tõestamise nõue tagab registreeritud elukaaslastele õiguste ja kohustuste arusaadavuse. Kooselulepingus ette nähtud ülalpidamiskohustus, mis käsitleb ülalpidamisena nii varalisi kui ka tegevuselisi panuseid, aitab tagada kooselu nõrgema poole kaitse ning tagab pooltele paindlikkuse kooselu korraldamisel. Registrikanded tagavad registreeritud elukaaslaste varasuhte valikust tulenevate erisuste nähtavuse ka kolmandatele isikutele.

Kooselulepingu lõppemise võimalused on kokkuvõtvalt järgnevalt:

1. Kooselulepingu lõppemise juhud on, kui registreeritud elukaaslane sureb, registreeritud elukaaslased sõlmivad omavahel abielu või kooseluleping lõpetatakse. Registreeritud elukaaslase surma korral on lepingu lõppemise aeg registreeritud elukaaslase surma hetk ja registreeritud elukaaslaste omavahel abielu sõlmimisel abielu sõlmimise hetk. Kohtus kooselulepingu lõpetamise korral on lõppemise aeg päev, mil kohtuotsus jõustub ning notari juures kooselulepingu lõpetamise korral kooselulepingu lõpetamise kande jõustumine. Omavahel abielu sõlmimisel on üldisest korrast erisusi.
2. Kooselulepingu saab lõpetada poolte kokkuleppel notari juures või vaidluse korral kohtus.
 - Kokkuleppel lõpeb kooseluleping registreeritud elukaaslaste notariaalselt tõestatud kokkuleppe alusel. Registrisse tehakse kanded kooselulepingu lõppemise kohta.

³³ Notari tasu seadus (NotTS) RT I 1996, 23, 456; RT I, 21.03.2014, 28. Internetis: <https://www.riigiteataja.ee/akt/121032014028>.

³⁴ Perekonnaseisutoimingute seadus (PKTS) RT I 2009, 30, 177; RT I, 23.12.2013, 55. Internetis: <https://www.riigiteataja.ee/akt/123122013055>.

³⁵ Abieluvararegistri seadus (AVRS) RT I 1995, 87, 1540; RT I, 23.12.2013, 36. Internetis: <https://www.riigiteataja.ee/akt/123122013036>.

- Vaidluse korral lahendab asja kohus hagimenetluses, ühe registreeritud elukaaslase hagi alusel teise registreeritud elukaaslase vastu. Vaidlused võivad seonduda näiteks varaküsimustega, mil kohtule on antud võimalus – kui see on otstarbekas – määrata, et pooled peavad läbima kohustusliku lepitusmenetluse notari juures. Lepitusmenetlus ei ole mõeldud, vaatamata nimetusele, registreeritud elukaaslaste endi lepitamiseks, vaid eelkõige erinevate õiguslike küsimuste – näiteks vara kuuluvuse – vaidluste lahendamiseks. See on vajalik, et tagada pooltele väiksem aja- ja rahakulu ning professionaalse õigusliku nõustamise abil võimalike kompromisslahendusteni jõudmine sellisel viisil, et tagatud oleks ka nõrgema poole kaitse.
3. Kooselulepingu lõppemisega kaasnevad seadusest ja kooselulepingust tulenevad tagajärjed. Lõppevad ka registreeritud elukaaslaste kooselulepinguga seonduvad kokkulepped – näiteks ei kohaldu enam pärimisleping või vastastikune testament –, kui võib eeldada, et registreeritud elukaaslane ei oleks eelduslikult sellist seonduvat tehingut teinud, kui kooselulepingut ei oleks sõlmitud. Samuti ei ole pooled teineteise seadusjärgsed pärijad, kui üks pool sureb pärast kooselulepingu lõppemist või kui ta on enne surma taotlenud kooselulepingu lõpetamist või andnud notariaalselt tõestatud nõusoleku kooselulepingu lõpetamiseks.
 4. Erijuhtum on kooselulepingu lõppemine registreeritud elukaaslaste omavahel abielu sõlmimisel, mil kokkulepped ja tehingud võivad küll lõppeda, kuid kooseluseadus annab ka võimaluse, et õigussuhted kestavad edasi, mis annab erisoolistele isikutele võimaluse lihtsustatud korras kooselulepingu abieluks n-õ ümber kujundada.
 5. Kooselulepingu lõppemise tagajärjel määratakse registreeritud elukaaslaste kokkuleppel, mis saab omandatud eluasemest ja varast ning kuidas nende edasine kasutamine toimub. Vaidluse korral saavad pooled pöörduda kohtusse.

III. EELNÕU SISU JA VÖRDLEV ANALÜÜS

1. osa: Kooselulepingu sõlmimise kord

Esimene osa reguleerib kooselulepingu sõlmimist ning kooselulepingu kehtetust. Esimese osa esimeses peatükis tuuakse välja kooselulepingu sõlmimise sisulised eeldused, lepingu sõlmimist välistavad asjaolud ja kooselulepingu sõlmimise protsess.

Kooseluseaduse § 1 sätestab kooselulepingu sõlmimise sisulised eeldused ning määrab tagajärjed olukorras, mil üks pool on andnud kooselulepingu sõlmimise lubaduse. Üldpõhimõttena saavad kooselulepingu sõlmida kaks füüsilist isikut, kes on täisealised ja teovõimelised, tingimusel, et vähemalt ühe isiku elukoht on Eestis. Sealjuures ei ole oluline see, mis soost isikud on.

Esimeses lõikes sätestatakse, et kooselulepingu saavad sõlmida üksnes kaks füüsilist isikut ehk rohkem kui kaks isikut kooselulepingu pooled olla ei saa. Nõude eesmärk on tagada pooltevaheliste suhete lihtsus ja selgus ning vältida olukordi, kus osaliste paljususe tõttu oleks kohustatud isiku välja selgitamine ülemäära keeruline. Samas lõikes sisaldub ka nõue, et vähemalt ühe kooselulepingut sõlmida sooviva isiku elukoht peab olema Eestis, kusjuures

elukoha mõistet kasutatakse tsiviilseadustiku üldosa seaduse (edaspidi TsÜS³⁶) § 14 tähenduses, mille kohaselt on isiku elukoht koht, kus isik alaliselt või peamiselt elab. Nõude eesmärk on vältida nn kooseluturismi ehk lühiajaliselt siinviibivate välismaalaste saabumist, kellel ei ole võimalik enda elukohariigis kooselulepingut sõlmida ning kellel puudub seos Eestiga. See on nii notarite kui ka lepingupoolte endi huvides. Nõue aitab ära hoida notarite ülemäärase töökoormuse kasvu ning teisalt kaitsta ka kooselulepingut sõlmida soovivaid isikuid. Kui kohaldub Eesti õigus, ei pruugi kooselulepingu pooled saada kaitset, mida notariaalse tõestamise vorm peaks pakkuma, sest välismaalased ei pruugi adekvaatselt aru saada Eesti õigusest lähtuvatest kooselulepingu sõlmimise tagajärgedest. Samuti juhul, kui nad valiksid lepingule kohalduvaks õiguseks enda elukohariigi õiguse, võib neil jääda notariaalse tõestamise nõudega kaasnev kaitse saamata, kuivõrd notari selgitamiskohustuse hulka ei kuulu välismaa õiguse sisu selgitamine tulenevalt tõestamisseaduse (TÕS³⁷) § 18 lõikest 5.

Kooselulepingu sõlmimine eeldab samuti, et kooselulepingut sõlmida soovivad füüsilised isikud on täisealised ja teovõimelised. Erand on piiratud teovõimega täisealised isikud, kes võivad kooselulepingu sõlmida juhul kui nad saavad aru kooselulepingu õiguslikest tagajärgedest. Alaealised isikud ehk lapsed kooselulepingut sõlmida ei saa. Teises lõikes kasutatud sõnastuse „teovõimelised täisealised isikud“ eesmärk on näidata selgelt, et alaealised ei saa kooselulepingut sõlmida ka teovõime laiendamise kaudu³⁸. Üldpõhimõttena tuleb alati esikohale seada laste huvid, mille tagamiseks on nende võimalused lepingut sõlmida üldiselt piiratud, sest nad ei pruugi kohaselt aru saada lepingu õiguslikest tagajärgedest. Alaealistele teovõime laiendamise kaudu mingis õigussuhtes (nt abielu) osalemise võimalus võib siiski olla kohane kui alaealistel on selleks praktiline vajadus. Kooselulepingu sõlmimise andmiseks alaealistele aga vajadus, mis kaaluks üles nende kaitse, puudub seetõttu, et vanema ja lapse suhted ning alaealiste suhted sugulastega on juba reguleeritud perekonnaseaduses (edaspidi PKS³⁹), samuti näitab seda ka võrdlus alaealiste abiellumisõigusega. PKS annab alaealistele võimaluse abielluda, mille üks eesmärke oli regulatsiooni välja töötamise ajal anda lapseootel alaealisele võimalus abielluda ja vältida ühiskonna hukkamõistu, mis võiks kaasneda abieluvälise lapse sünniga. Hukkamõistu probleem ilmselt enam aga praktiliselt suurt tähtsust ei oma, kuivõrd praktikas on abieluvälised lapsed väga sage nähtus, nimelt sünnib juba u 58% lastest registreerimata kooselust⁴⁰. Samuti ei erista PKS-i vanema ja lapse suhteid reguleerivad sätted abielust sündinud ja abieluväliseid lapsi, vaid mõlematele laieneb samaväärne kaitse. Nii on ka abielluda soovivate alaealiste arv kestvalt vähenenud ning omab vähest praktilist tähtsust. Samuti on rahvusvahelised organisatsioonid alaealiste abiellumisõigust kritiseerinud. Seetõttu on pigem eelistatud mitte anda alaealistele kooselulepingu sõlmimise võimalust, kuivõrd puudub praktiline vajadus, mis kaaluks üles alaealiste kaitse vajaduse.

³⁶ Tsiviilseadustiku üldosa seadus (TsÜS) RT I 2002, 35, 216; RT I, 13.03.2014, 103. Internetis: https://www.riigiteataja.ee/otsingu_tulemus.html?sakk=kehtivad&otsisona=ts%C3%BCs.

³⁷ Tõestamisseadus (TÕS) RT I 2001, 93, 564; RT I, 09.10.2013, 12. Internetis: <https://www.riigiteataja.ee/akt/109102013012>.

³⁸ Vähemalt 15 aastase alaealise teovõime laiendamist reguleerib TsÜS § 9.

³⁹ Perekonnaseadus (PKS) RT I 2009, 60, 395; RT I, 27.06.2012, 12. Internetis: <https://www.riigiteataja.ee/akt/127062012012>.

⁴⁰ *Op cit*, Analüüs, lk 10.

Paragrahvi neljas lõige reguleerib olukorda, mil üks pool on andnud lubaduse kooseluleping sõlmida, mida võiks mõneti vaadelda pooltevahelise eellepingu sõlmimisena. Eelleping on võlaõigusseaduse (edaspidi VÕS) § 33 lõike 1 tähenduses kokkulepe, millega pooled kohustuvad tulevikus sõlmima lepingu eellepingus kokkulepitud tingimustel. Kooseluleping erineb tavapärasest võlaõiguslikust lepingust, esiteks seetõttu, et puudub klassikaline pakkumuse ja nõustumuse situatsioon ning teiseks ei ole kahju hüvitamise nõue kooskõlas kooselulepingu sõlmimise lubaduse isikliku iseloomuga. Kui kooselulepingu sõlmimise lubaduse suhtes ei oleks KooS-s eriregulatsiooni, kohalduksid lepinguõiguse üldpõhimõtted ning notariaalselt tõestatud vormis antud lubadus (VÕS § 33 lg 2), oleks kahju hüvitamise nõude alus. Kooselulepingus sätestatud õigused ja kohustused on aga isikliku iseloomuga, samuti kannab lepingu isiklikult sõlmimise nõue eesmärki, et kooselulepingu sõlmimise ajal oleks selgelt tegemist isikute enda tahte väljendusega. Kooselulepingu olemusega ei sobi kokku, et eelnev kokkulepe kohustaks isikut kooselulepingu sõlmimisel isiklikku taht väljendama. Samuti ei ole kohane kahju hüvitamise nõue, kui üks pool otsustab hiljem mitte lepingut sõlmida. Neljanda lõike teine lause väljendab lõike imperatiivsust, keelates poolte kõrvalekalduvad kokkulepped. Vastasel juhul oleks pooltel kahju hüvitamise kohustuses võimalik kokku leppida.

Kooseluseaduse § 2 sätestab kooselulepingu sõlmimist välistavad asjaolud. Üldpõhimõttena ei saa kooselulepingut omavahel sõlmida lähisugulased, samuti ei või sõlmida korraga mitut kooselulepingut või sõlmida kooselulepingut, kui ollakse juba abielus. Paragrahvi esimeses lõikes toodud mitme samaaegse kehtiva lepingu või abielu ja lepingu keelustamise mõte on ära hoida, et ühel isikul oleks samal ajal mitu õigussuhet, mille sisuks olevad õigused ja kohustused suuresti kattuvad. Seda põhjusel, et seesuguste suhete paljusus võiks tekitada õiguslikku ebaselgust. Sealjuures oleks keeruline kindlaks teha, kellelt võib õigustatud isik kohustuse täitmist nõuda ning välja selgitada kohustatud isikute omavahelised suhted. Samadel põhjendustel on analoogne põhimõte välja toodud abielu suhtes kooselulepingu üldiste õiguslike tagajärgede juures KooS §-s10. Seal on sätestatud, et abielu ei või sõlmida isik, kellel on abielu sõlmimise ajal kehtiv kooseluleping. Erand on lihtsustatud korras üleminek kooselulepingust abielule ehk juht, mil kooseluleping lõpeb, kui abielu sõlmivad registreeritud elukaaslased omavahel.

Kooselulepingut ei saa omavahel sõlmida ka lähemad sugulased, sealjuures mõeldakse suguluse nii veresugulust kui ka juriidilisest põlvnemisest tulenevat sugulust (lapsendamine). Kooseluseaduse reguleerimisalast on sugulastevahelised suhted välja jäetud seetõttu, et sugulastel puudub regulatsiooni järgi praktiline vajadus, kuivõrd nii veresugulaste kui ka lapsendaja ja lapse vahelised suhted on juba reguleeritud PKS-s. Kaalutlus oli ka see, et kooselulepingu sõlmimine sugulaste vahel tooks sugulastevaheliste suhete paljususega kaasa õigusliku ebaselguse. Keeruline oleks kohustatud isiku määratlemine eriti seetõttu, et tekib nõude õiguslike aluste konkurents kooselulepingu ja seadusjärgse ülalpidamiskohustuse vahel, samuti võib samaaegselt olla kohustatud isikuid mitu. Teiseks oleks küsitav, kas PKS seadusjärgsest ülalpidamiskohustusest saab kõrvale kalduda summaliselt või isikuliselt ning mil määral. PKS-i ülalpidamiskohustuse regulatsioon on oma olemuselt imperatiivne, sätestades, et kokkulepe, millega välistatakse ülalpidamiskohustuse täitmine tulevikus või piiratakse ülalpidamiskohustust ebamõistlikult, on tühine (PKS § 109).

Kooseluseaduse §-s 3 määratakse eelnevates sätetes toodud sisuliste eelduste kõrval kindlaks ka kooselulepingu sõlmimise vormilised eeldused. Kooseluleping sõlmitakse notariaalselt tõestatud vormis ning registreeritud elukaaslased peavad tegema isikliku tahteavalduse, mis pole tingimuslik. Notar tõestab kooselulepingu, mis hõlmab lisaks kooselulepingu sõlmimise eelduste kontrollimisele ka poolte nõustamist ja õiguslike tagajärgede selgitamist. Sõlmimise käigus valivad registreeritud elukaaslased kohalduva varasuhte kolme varasuhte liigi hulgast: varaühisus, juurdekasvu tasaarvestus, varalahusus. Kooselulepingu kehtivuse ajal on registreeritud elukaaslastel ka teineteise ülalpidamiskohustus. Lisaks saab notar viidata võimalusele lepingus muid kokkuleppeid sõlmida. Kooseluleping kantakse rahvastikuregistrisse ning registreeritud elukaaslaste valitud varasuhte abieluvararegistrisse.

Kooseluseaduse § 3 lõige 1 sätestab, et kooseluleping peab olema notariaalselt tõestatud. Vorminõude saab kvalifitseerida seaduses sätestatud kohustuslikuks vormiks (TsÜS § 77 lg 1), mil ette on nähtud, et see kohustuslik vorm on notariaalne tõestamine (TsÜS § 82). Tehingu notariaalse tõestamise õigus ja seega ka kooselulepingute sõlmimise õigus on Eesti notaril (TsÜS § 82). Vorminõude sätestamise eesmärk on kaitsta mõlema lepingupoolte huve ja tagada, et pooled saavad adekvaatselt aru, millised õiguslikud tagajärjed kooseluleping kaasa toob. Samuti on vajalik, et notar aitaks pooltel otsustada, kas lisaks seaduses toodule, soovivad pooled kokku leppida ka näiteks kooselulepingu järgses ülalpidamiskohustuses, teha vastastikuse testamendi või sõlmida hoopis pärimislepingu. Notariaalse tõestamise vorminõue täidab nii hoiatus- kui ka nõustamisfunktsiooni. TÕS § 18 kohaselt on notaril selgitamiskohustus, millest tulenevalt on notari ülesanne välja selgitada poolte tahe, kaitsta neid läbimõtle matute tegude eest ning hoolitseda selle eest, et välistataks eksimused ja kahtlused ega kahjustataks kogenematu ja asjatundmatu osaleja huve. Notar selgitab osalejatele tehingu tähendust, õiguslikke tagajärgi ja tehingu tegemise erinevaid võimalusi. (TÕS § 18 lg 1). Kooselulepingu kontekstis võiksid olulisteks asjaoludeks olla muu hulgas lepingu sõlmimise eelduste olemasolu ja välistavate asjaolude puudumine. Notar peab notariaalakti koostades tuvastama poolte isikusamasuse ja kindlaks tegema, et isikud on teovõimelised ja täisealised (TÕS §-d 10–12) ning ta võib keelduda tõestamistoimingu tegemisest muu hulgas juhul kui tehingupoolel või muul asjaosalisel puudub vajalik õigus-, teo- või otsusevõime (TÕS § 4).

Samavõrra oluline on ka notari kohustus välja selgitada õiguslikult korrektseks tehinguks olulised asjaolud (TÕS § 18 lg 1), mis seondub kooseluseaduse § 3 lõikega 3. Seal on kooselulepingu sõlmimise eelduste kontrollimise kohustus selgelt välja toodud eelkõige seetõttu, et anda notarile võimalus mitte tõestada kooselulepingut, juhul kui kooselulepingu sõlmimise eeldused pole täidetud või kui esineb mõni kooselulepingu sõlmimist välistav asjaolu. Seda seetõttu, et vältida ebaselgust küsimuses, kas notaril oleks kooselulepingu sõlmimise eelduste täitmata jätmisel õigus tehingu tegemisest keelduda TÕS § 4 mõttes. Täpsustuse eesmärk on muu hulgas ka ära hoida olukord, mil notar tõestab kooselulepingu, samas kui vähemalt ühe kooselulepingut sõlmida sooviva isiku elukoht ei ole tegelikult Eestis.

Kooseluseaduse § 3 lõike 2 kohaselt peavad mõlemad kooselulepingut sõlmida soovivad isikud isiklikult ja ühel ajal notari juures viibima, mis on sätestatud põhjusel, et tegemist on lepinguga, millest tulenevad isiklikud õigused ja kohustused on oma olemuselt lahutamatuult seotud lepingupoolte isikuga. Nõue toob kaasa, et kooselulepingut ei saa sõlmida esindaja

vahendusel, samuti ei ole võimalik kooselulepingust tulenevate nõuete loovutamine ega üleminek üldõigusjärgluse korras. Seetõttu lõpeb kooseluleping lepingu lõpetamise kõrval ka registreeritud elukaaslaste surma korral. Isiklikkuse nõue on ka otstarbekas, kuivõrd niikuinii tuleb kooselulepingu juurde kuuluda võiv vastastikune testament sõlmida pärimisseaduse (edaspidi PärS) § 89 lõikest 3 tulenevalt ühiselt, notariaalselt tõestatud vormis. Isikliku sõlmimise nõue on sätestatud ka pärimislepingule (PärS § 93 lg 3).

Esimese osa teises peatükis määratakse kindlaks, millised õiguslikud tagajärjed kaasnevad, kui esineb mõni kehtetuks tunnistamise alus. Kooselulepingu kehtetuks tunnistamise aluste kõrval võib kooseluleping olla ka tühine. Tühisuse korral ei ole lepingul õiguslikke tagajärgi algusest peale ning see on tühine automaatselt. Seda erinevalt kehtetuks tunnistamisest, mille korral ei ole kooseluleping automaatselt tühine, vaid kohus otsustab poole hagi alusel, kas kehtetuks tunnistamise alus esineb, misjärel on kohtuotsuse jõustumisel kooseluleping tühine algusest peale.

Kooseluseaduse § 4 eesmärk on kokku koondada käesoleva osa esimeses peatükis sätestatud eeldused ja välistavad asjaolud, mis annavad aluse kooselulepingu kehtetuks tunnistamiseks. Kehtetuks tunnistamiseks tuleb esitada kohtusse hagi. Kooselulepingu võib kehtetuks tunnistada, kui üks kooselulepingut sõlmida sooviv isik ei olnud täisealine või tal puudus teovõime, samuti juhul, kui vähemalt ühe kooselulepingu poole elukoht ei olnud Eestis. Neil alustel võib lisaks registreeritud elukaaslastele hagi esitada ka siseminister. Praktikas on väiksem praktiline tähendus ilmselt täisealisuse nõude rikkumisel, kuivõrd notaril on TÕS-st tulenev kohustus poolte sünniaega kontrollida, ent vaieldav võib olla, kus on registreeritud elukaaslaste elukoht. Samuti võib notaril olla eriteadmiste puudumise tõttu keeruline tuvastada isiku teovõime piiratus, mil kõnesolev säte aitab piiratud teovõimega isiku huve kaitsta.

Kehtetuks tunnistamise alus on see, kui üks lepingupooltest juba on kooselulepingu sõlmimise ajal abielus või kui tal on kehtiv kooseluleping, samuti on kehtetuks tunnistatav lähisugulaste vahel sõlmitud kooseluleping. Kindla ajavahemiku jooksul saab kehtetuks tunnistamise hagi esitada ka juhul, kui üks pool oli kooselulepingu sõlmimise hetkel otsusevõimetu või sõlmis kooselulepingu pettuse, ähvarduse või vägivalla mõjul. Lõike 1 punktis 3 viidatud ettenähtud korra rikkumise juhud võivad eelkõige puudutada olukorda, mil ühe lepingupoole tahteavaldus on puudusega, näiteks on tahet väljendatud esindaja vahendusel või on tahteavaldus tingimuslik.

Kehtetuks tunnistamisele on iseloomulik, et isegi kui kehtetuks tunnistamise eeldused on faktiliselt täidetud, peab keegi pöörduma kohtusse ja neile tuginema. Kui keegi kohtusse ei pöördu, siis on kooseluleping kehtiv, vaatamata sellele, et potentsiaalselt võib mõni kehtetuks tunnistamise eeldus olla täidetud. Seda erinevalt kooselulepingu tühisuse alustest, mille esinemisel saabub tühisus automaatselt. Kehtetuks tunnistamine hagi esitamisel toob hagi rahuldava kohtulahendi jõustumine kaasa kooselulepingu kehtetuse, sõltumata teise registreeritud elukaaslase tahtest. Sealjuures on kooseluleping kehtetuks tunnistamise

kohtulahendi jõustumiseni või kehtetuks tunnistamise võimaluste äralangemiseni küll seadusega vastuolus, ent tingimuslikult (ehk hõljuvalt) kehtiv⁴¹.

Vaidlusasjad lahendatakse reeglina hagimenetluses⁴², samuti lahendatakse pea kõik kehtetuks tunnistamise nõuded enamasti just hagimenetluses (v.a korteriomanike otsuste kehtivus tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS⁴³) § 613 lg 1 p 4 mõttes), mistõttu kuulub ka kooselulepingu kehtetuks tunnistamine hagiasjade hulka. Hagimenetluses rakendub võistlevuse põhimõte, mida väljendab TsMS § 5 lõige 1 sätestades, et hagi menetletakse poolte esitatud asjaolude ja taotluste alusel, lähtudes nõudest. Sama sätte lõige 2 lisab, et pooltel on võrdne õigus ja võimalus oma nõuet põhjendada ja vastaspoole esitatu ümber lükata või sellele vastu vaielda. Pool määrab ise, mis asjaolud ta oma nõude põhjendamiseks esitab ja milliste tõenditega neid asjaolusid tõendab. See tähendab, et kohtul ei ole kohustust omal algatusel tõendeid koguda, vaid poolte ülesanne on tõendeid esitada. Ühtlasi saab kohus lähtuda üksnes sellest, mida pooled on hagiavalduses nõudnud.

Kehtetuks tunnistamise aluste kõrval võivad esineda ka kooselulepingu tühisuse alused. KooS-s on eraldi reguleeritud kehtetuks tunnistamise alused, milles sisalduvad viited TsÜS-i tehingu tühistamisega sarnastele alustele, samas kui tehingu tühisuse osas eriregulatsiooni ei ole ning kohaldub TsÜS-i tühise tehingu üldregulatsioon. Näiteks on tühisuse alus asjaolu, et kooseluleping ei ole sõlmitud notariaalselt tõestatud vormis, kooseluleping või selle osa on heade kommetega vastuolus, kooselulepingu on omavahel sõlminud rohkem kui kaks isikut või on tegemist näiliku kooselulepinguga (TsÜS § 83, § 86, § 87, § 89)⁴⁴. Kooseluleping on tühisuse aluse esinemisel tühine automaatselt ning kehtetuks tunnistamise hagi ei ole vaja esitada. Kooselulepingu põhiküsimusi ja mitmeid seonduvaid tehinguid võidakse reguleerida ühes dokumendis, ent see ei peaks piirama kooselulepingu osa tühisuse tuvastamist. Näiteks ei peaks olema takistatud heade kommete vastasusele tuginemine olukorras, mil kooselulepingus sisaldub kokkulepe, mis kohustab registreeritud elukaaslast maksma teisele poolele raha ainuüksi hüvitisena (leppetrahvina) kooselulepingu lõpetamise eest⁴⁵.

⁴¹ P. Varul *et al* (koost). Tsiviilseadustiku üldosa seadus: kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2010 (edaspidi TsÜS komm). Vt TsÜS komm, selgitused analoogse regulatsiooni kohta § 38 p 3.3.2, mis käsitleb juriidilise isiku organi otsuse kehtetuks tunnistamist.

⁴² K. Kerstna-Vaks „Hagita menetluse üldised küsimused. Riigikohtu praktika“ *Juridica* 2011, V, lk. 390–399.

⁴³ Tsiviilkohtumenetluse seadustik (TsMS) RT I 2005, 26, 197; RT I, 23.12.2013, 63. Internetis: <https://www.riigiteataja.ee/akt/123122013063>.

⁴⁴ Kui kooselulepingu on sõlminud rohkem kui kaks isikut on tegemist seadusest tuleneva keeluga vastuolus oleva tehinguga TsÜS § 87 mõttes, mis sätestab, et seesugune tehing on tühine, kui keelu mõtteks on keelu rikkumise korral tuua kaasa tehingu tühisus, eelkõige juhul, kui seaduses on sätestatud, et teatud tagajärg ei tohi saabuda. Praegusel juhul on keelu mõte kaasa tuua tehingu tühisus. Kui pole järgitud notariaalse tõestamise vorminõuet, kohaldub TsÜS § 83 lg 1, mis sätestab, et tehingu seaduses sätestatud vormi järgimata jätmise korral on tehing tühine, kui seadusest või vormi nõudmise eesmärgist ei tulene teisiti. Normi eesmärk on hõlmata tõestamisega kaasnevat hoiatus- ja selgitusfunktsiooni, mistõttu on tagajärg tühisus. Näilik tehing on TsÜS § 89 lõike 1 mõttes tehing, mille puhul pooled on kokku leppinud, et tehingu tegemisel tehtud tahteavaldustel ei ole avaldatud tahtele vastavaid õiguslikke tagajärgi, sest pooled tahavad jätta mulje tehingu olemasolust või varjata tehingut, mida nad tegelikult teha tahavad.

⁴⁵ Vrdl Riigikohtu 6. veebruari 2012. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-149-11, p 18: “Kolleegeium leiab, et kokkulepe, mis kohustaks kostjat maksma hagejale raha ainuüksi hüvitisena (leppetrahvina) abielu lahutamise eest, oleks tühine. Selline kokkulepe olnuks vastuolus enne 1. juulit 2010 kehtinud perekonnaseaduse §-ga 6, mille järgi on abikaasade isiklike õigusi ja vabadusi kitsendavad kokkulepped tühised. Selline kokkulepe kitsendaks oluliselt abielu lahutamise õigust ja oleks kehtiva õiguse järgi vastuolus heade kommetega TsÜS § 86 alusel (vt tehingu vastuolu kohta heade kommetega ka nt Riigikohtu 13. veebruari 2008. a otsus tsiviilasjas nr 3-2-1-140-07, p30).“

Kooseluseaduse §-s 5 on sätestatud kehtetuks tunnistamisest keeldumise alused, mis on välja toodud isikute õiguskindluse tagamiseks, ent ka otstarbekuse kaalutlustel. Kehtetuks tunnistamisest keeldumise alused annavad pooltele kindluse, et kuigi kooselulepingu sõlmimise ajal võisid esineda kehtetuks tunnistamise alused, mida notar ei tuvastanud, siis juhul kui need eeldused on ära langenud kehtetuks tunnistamise hagi esitamise ajaks, kooselulepingut kehtetuks ei tunnistata. Küsida võiks, kas kehtetuks tunnistamisest keeldumise alused ei vähenda ülemäära alaealise, piiratud teovõimega täisealise või otsusevõimetu isiku kaitset. Säte lähtub siiski asjaolust, et kehtetuks ei tunnistata enamike aluste puhul lepingut siis, kui seesama kaitset vajav isik ise on õiguslikest tagajärgedest adekvaatselt aru saades lepingu kehtestatud kujul heaks kiitnud (erand elukoht). Teiseks oleks otstarbetu tunnistada kehtetuks tehinguid, mille kehtetuse alus on ära langenud. Kuivõrd pooltel oleks sel juhul võimalus minna kohe pärast kehtetuks tunnistamist uuesti notari juurde ning sõlmida samasisuline kooseluleping. Sel juhul on kehtetuks tunnistamine oma mõtte kaotanud ning saavad tagajärjed võiks asetada pooled hoopis halvemasse olukorda, kuivõrd ei kohalduks mitte poolte endi kokkuleppel valitud õigused ja kohustused, vaid seadusjärgne regulatsioon.

Küsimusi võib tekitada, kas heakskiit peab olema antud kindlas vormis või võib see olla vormivaba. Heakskiidu olemus ja heakskiidu vorminõue välja toodud näiteks TsÜS-i kommentaarides § 13 juures, mis reguleerib otsusevõimetu isiku tehingut. Selle kohaselt on heakskiit vormivaba. TsÜS kommentaarides on välja toodud, et eristada tuleb tehingu poolte heakskiitu ja kolmandate isikute heakskiitu. Kohustuslikus vormis antud heakskiidu nõue on sätestatud üksnes neile, kes ei ole tehingu pooled (TsÜS § 111–113), samas kui tehingu poole suhtes viidatud sätted ning vorminõue ei kohaldu. Kommentaarides on selgitatud, et otsusevõimetuna tehtud tehing on hõljuvalt tühine, mis tähendab, et sellise tehingu võib otsusevõimetuna tehingu teinud isik ise heaks kiita pärast seda, kui otsusevõimetust tinginud asjaolu mõju on lakanud. Sellest tuleneb, et heakskiit ei pea olema antud samas vormis, milles tehing tehtud on. Sealjuures loetakse ka vaikumist tahteavalduseks (TsÜS § 13 lg 2 juht). Seega võib heakskiit olla antud vabas vormis, sõltumata sellest, kas tehingu jaoks, mida heaks kiidetakse, on kohustuslik vorm ette nähtud või mitte. Kui tehing on heaks kiidetud, on see kehtiv tegemisest alates⁴⁶. Kuigi kommentaarides säte viitab üksnes otsusevõimetu isiku tehingule, võiks heakskiidu andmise vormivabadus analoogselt olla õigustatud muude kooseluseaduse § 5 aluste puhul. Võrdlusena võib vaadelda tühistatavate tehingute ja nende kinnitamise üldregulatsiooni, mis täidab sama funktsiooni tühistatavuse korral nagu heakskiit käesoleval juhul. Üldregulatsioon näeb ette, et tehingu tühistamise õigus lõpeb kui tehingu tühistamiseks õigustatud isik tehingu kinnitab. Ka siin ei pea olema kinnitus tehtud tehinguga samas vormis (TsÜS § 100 lg 1)⁴⁷. Eelnevast süstemaatikast tulenevalt võiks käesolevas paragrahvis sätestatud heakskiidule kehtida vormivabadus.

⁴⁶ *Op cit*, TsÜS komm, lk 60, § 13 p 3.2.

⁴⁷ *Op cit*, TsÜS komm, lk 316–317, p-d 3.1–3.2 on välja toodud järgnev: „Tehingu kinnitamise tahteavaldus võib olla otsene või kaudne (TsÜS § 68 lg-d 2 ja 3), tehingu kinnitamise avaldus ei pea olema tehinguga samas vormis (lg 1 teine lause) ning seda ka juhul kui tehingu enda suhtes kehtib seadusest tulenev vorminõue. Tehingu kinnitamise tahteavaldusel peab seega olema kahesugune sisu. Esmalt peab tahteavaldusest tulenema tehingu teinud isiku kinnitus selle kohta, et isik peab tehingut kehtivaks ning soovib selle kokkulepitud tingimustel täita. Tühistatava tehingu kinnitamine eeldab lisaks ka seda, et tehingu teinud kolmas isik kinnitaks, et ta soovib

Kooseluseaduse § 6 mõte on sätestada, kellel ja milliste kooselulepingu sõlmimise eelduste puudumisel või välistavate asjaolude esinemisel on kehtetuks tunnistamise hagi esitamise õigus. Üldreeglina võib hagi esitada kumbki registreeritud elukaaslane, välja arvatud pettuse, ähvarduse või vägivalla korral, mil hagi saab esitada üksnes registreeritud elukaaslane, kes lepingu pettuse, ähvarduse, vägivalla mõjul sõlmis. Piiratud teovõimega täiealisel isikul on juhul, kui ta ise hagi esitab, vaja ka eestkostja nõusolekut. Samuti on sättes välja toodud, kellel lisaks registreeritud elukaaslastele on hagi esitamise õigus. Piiratud teovõimega registreeritud elukaaslase eest võib hagi esitada ka eestkostja. Juhul kui üks registreeritud elukaaslane oli juba kooselulepingu sõlmimise hetkel abielus või kui tal oli kehtiv kooseluleping, saab hagi esitada ka muu isik, kelle õigusi on sõlmimisega rikutud (nt ühe registreeritud elukaaslasega juba abielus olev isik või juba sõlmitud eelneva kehtiva kooselulepingu pool). Samuti on lisaks eelnevale antud registreeritud elukaaslaste kõrval hagi esitamise õigus ka siseministrile siis, kui rikutud on teovõime, täisealisuse või elukoha nõudeid, et tagada avalik huvi ja registreeritud elukaaslaste kaitse.

Kooseluseaduse § 7 lõige 1 toob välja üldpõhimõtte, et kehtetuks tunnistamise suhtes aegumist ei kohaldata. Järgnevates sätetes on toodud kehtetuks tunnistamise hagi esitamise õigustlõpetavad tähtajad eri juhtudel. Erinevus aegumistähtaegade ja õigustlõpetavate tähtaegade vahel seisneb selles, et aegumine on kohustuse täitmisest keeldumise õigust andev vastuväide, kuid aegumine ei lõpeta nõuet. See tähendab, et aegumine ei piira ühe poole õigust esitada kohtusse hagi ja nõuda kohustuse täitmist, kuid aegumine annab teisele poolele kestva vastuväitega õiguse kohustuse täitmisest keelduda. Kooseluseaduse § 7 tähtajad on sarnaselt üldregulatsioonile, mis käsitleb tehingute tühistatavust ja kinnitamist, õigustlõpetavad tähtajad (TsÜS § 99, 100). See toob kaasa, et sättes toodud asjaolude esinemisel ja sätestatud tähtaegade jooksul on poolel võimalik kehtetuks tunnistamise õigust teostada, samas kui tähtaja möödumisel poolel enam õigust kohtusse pöörduda ei ole. Samuti on piiratud poole õigust leping kehtetuks tunnistada pärast kooselulepingu lõppemist. See on lubatud üksnes siis, kui kooselulepingu sõlmimise ajal oli vähemalt üks pooltest abielus või tal oli kehtiv kooseluleping. Viimatinimetatud erand on tehtud õigusselguse tagamiseks ja juba varasemalt ühe registreeritud elukaaslasega abielus olnud isiku või juba varasemalt kehtiva kooselulepingu sõlminud isiku huvide kaitseks.

Sätestatud tähtajad kaitsevad nii kehtetuks tunnistada soovivat poolt kui ka teist registreeritud elukaaslast. Esimest neist kaitstakse sellega, et tähtaja kulgemine ei alga mitte kooselulepingu sõlmimisest, vaid vastavalt otsusevõime taastumisest, eksimusest, pettusest teada saamisest või ähvarduse, vägivalla mõju lõppemisest. Nii on aluseks võetud kehtetuks tunnistamist sooviva poole subjektiivne teadmine asjaoludest, mis annavad talle õiguse kooselulepingu kehtetuks tunnistamiseks mitte objektiivsed asjaolud. Täpsustusena võib välja tuua, et seejuures piisab ilmselt küll asjaoludest teada saamisest ning vajalik ei ole, et pool oleks teadlik ka vastavate asjaoludega kaasnevast kehtetuks tunnistamise õigusest⁴⁸. Teine registreeritud elukaaslane saab õigustlõpetavate tähtaegade möödumisega õiguskindluse, et kuigi kooselulepingu sõlmimisel võis esineda asjaolusid, mis annaksid ühele registreeritud

tehingu kehtivust ning täitmist hoolimata asjaolust, et tehingu tegemisel esinesid selle tühistamist õigustavast asjaolud⁴⁸.

⁴⁸ *Op cit*, TsÜS komm lk 316–317, § 100 p 3.2.

elukaaslasele kooselulepingu kehtetuks tunnistamise nõude, ei saa see registreeritud elukaaslane tähtaja möödumisel enam nõuet esitada ega lepingu kehtivust kahtluse alla seada.

Kooseluseaduse § 8 eesmärk on välja tuua kooselulepingu kehtetuks tunnistamise õiguslikud tagajärjed. Kui kohus tuvastab, et esineb kooselulepingu kehtetuks tunnistamise alus, siis saabuvad kehtetuks tunnistamise kohtuotsuse jõustumisega samad tagajärjed nagu tühise tehingu puhul. Üldregulatsiooni kohaselt ei ole tühisel tehingul algusest peale õiguslikke tagajärgi ning tühise tehingu alusel saadu tagastatakse vastavalt alusetu rikastumise sätetele, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti (TsÜS § 84 lg 1 ls 1). Siinkohal sätestab KooS § 8 lõige 2 teine lause erisusena, et kui pooltevahelistest suhetest ei tulene teisiti, kohaldatakse nende varalistele suhetele seltsingu kohta sätestatud.

Kooseluseaduse § 8 lg 2 sätestab, et kooselulepingu kehtetuks tunnistamise korral on tühised ka seonduvad tehingud. Viidatud lõige käsitleb eelkõige olukordi, kus kooselulepinguga koos on registreeritud elukaaslane kasutanud võimalust näiteks määrata kindlaks kooselulepingu lõppemise järgne ülalpidamiskohustus, sõlmida pärimisleping, teha vastastikune testament. Seonduvate tehingute tühisuse eeldus on, et registreeritud elukaaslane ei oleks eelduslikult seonduvaid tehinguid teinud, kui kooselulepingut ei oleks sõlmitud. Seonduvate tehingute (kõrvalkõkkulepete) tühisust tuleneb hinnata võttes arvesse tehingute lahutatavust ja omavahelist seotust. Üldregulatsiooni kohaselt ei too tehingu ühe osa tühisus kaasa teiste osade tühisust, kui tehing on osadeks jagatav ja võib eeldada, et tehing oleks tehtud ka tühise osata (TsÜS § 85). Hinnangu andmisel saab lähtuda TsÜS-i üldpõhimõttest, mille kohaselt on tehingu osaliseks kehtima jäämiseks (ilma tühise osata) kaks peamist eeldust: tehing peab olema osadeks jagatav ning saab eeldada, et tehing oleks tehtud ka tühise osata⁴⁹. Käesoleval juhul tähendab see seonduvate kokkulepete osas analoogselt, et olenemata sellest, kas tehingud olid koondatud kooselulepingu ühte dokumenti või sõlmitud eraldi, on tühised need tehingud, mille puhul saab eeldada, et registreeritud elukaaslane ei oleks neid eelduslikult sõlminud, kui kooselulepingut ei oleks sõlmitud. Juhul, kui üks pool tugineb kooselulepingu osa kehtivusele, peab kohus registreeritud elukaaslaste tahteavaldusi tõlgendades andma hinnangu, kas pooled oleksid ka juhul, kui nad oleksid tehingu teise osa kehtetust ette näinud muus osas tehingu teinud. Näiteks võidakse, juhul kui kooselulepinguga seonduvalt on sõlmitud ka pärimisleping tahteavalduste tõlgendamisel muu hulgas hinnata, kas pärimislepingus on kasutatud teise registreeritud elukaaslase nime või viidatud talle kui registreeritud elukaaslasele.

Kooseluseaduse § 8 lõikega 3 antakse kaitse poolele, kes sõlmis kooselulepingu isikuga, kes varjas, et ta on juba abielus või tal on kehtiv kooseluleping või mõjutas teist poolt, pettuse, ähvarduse vägivallaga. Sel juhul on antud kohtule võimalus kooselulepingu kehtetuks tunnistamisega koos teisele registreeritud elukaaslasele elatis välja mõista, arvestades PKS-s lahutatud abikaasa ülalpidamise kohta sätestatud. Nõue aitab kaitsta kannatanud poole huve ja hüvitada mingil määral talle tekkinud kahju. Ühtlasi aitab mõneti sanktsioonina välja

⁴⁹ *Op cit*, TsÜS komm, lk 265, § 85 p 3.1. Lisaks tuuakse kommentaarides välja, et TsÜS § 85 aluste olemasolu peab tõendama see isik, kes soovib, et tehing teatud osas kehtima jääks. Tehingu osadeks jagatavuse kõrval on vajalik ka tehingu teinud isikute selline tahe tehingu tegemisel, mille puhul võib eeldada, et isegi siis, kui pooled oleksid juba ette arvestanud tehingu ühe osa kehtetusega, oleksid nad ikkagi ülejäänud kehtivas osas tehingu teinud. Õeldu eeldab seega tehingu teinud isikute tahte vastavat tõlgendamist (vt VÕS § 29).

mõistetav teise poole ülalpidamiskohustus piirata teist poolt mõjutavate isikute seesugust praktikat ning annab kohtule aluse, millest kannatanud poole kahju hüvitamisel lähtuda.

2. osa: Kooselulepingu õiguslikud tagajärjed

Kooseluseaduse teine osa käsitleb kooselulepingu õiguslikke tagajärgi. Kolmandas peatükis määratletakse registreeritud elukaaslaste peamised õigused ja kohustused kooselulepingu kehtivuse ajal, neljandas peatükis on käsitletud registreeritud elukaaslaste varasuhteid.

Kooseluseaduse § 9 toob välja kooselulepingu olemuse ning sätestab kooselulepingu sõlminud poolte (registreeritud elukaaslaste) peamised õigused ja kohustused. Eelkõige on registreeritud elukaaslased kohustatud üksteist vastastikku toetama ja ülal pidama. Sealjuures on neil ühiselt kooselu korraldamisel võrdsed õigused ja kohustused. See, kuidas registreeritud elukaaslased täpsemalt kooselulepinguga seonduvaid õigusi ja kohustusi teostavad sõltub nendevahelisest kokkuleppest. Võrdsus ei tähenda seega, et registreeritud elukaaslaste panus ühise koduse majapidamise korraldamiseks peaks olema summaliselt täpselt võrdne. Pigem tuleks lähtuda registreeritud elukaaslaste vahelisest solidaarsusest ning eeldada võiks proportsionaalseid panuseid, mis vastavad kummagi registreeritud elukaaslaste võimalustele. Registreeritud elukaaslaste võrdõiguslikkuse juurde kuulub lisaks võrdõiguslikkusele kooselulepingust tulenevate õiguste teostamisel ka võrdne vastutus kooselulepinguga seonduvate kohustuste täitmisel, mida reguleerivad täpsemalt kooseluseaduse §-d 12–14.

KooS § 9 teine lõige toob välja rahvusvahelise eraõiguse valdkonda kuuluva põhimõtte välisriigis sõlmitud registreeritud kooselu või partnerluse tunnustamiseks. See teenib eesmärki, et olles juba korra ühes riigis kooselulepingu, abielu sõlminud või partnerluse registreerinud, ei pea selleks, et seda ka teistes riikides tunnustataks, seal kooselulepingut uuesti sõlmima. Kehtivas õiguses laieneb rahvusvahelise eraõiguse seaduse (REÕS⁵⁰) § 55 lõikes 2 kindlaks määratu üksnes abieludele. REÕS § 55 lõige 2 sätestab, et välismaal sõlmitud abielu loetakse Eestis kehtivaks, kui see toimus abielu sõlmimise riigi õiguse abielu sõlmimise korra kohaselt ja vastas sisuliste eelduste poolest mõlema abikaasa elukohariigi õigusele. See tähendab, et abielu tunnustamisel võetakse protseduurilisest küljest arvesse selle riigi õigust, kus abielu sõlmiti ja seda korda, mille kohaselt abielu sõlmimise riigis abielu sõlmida tuli. Samas kui üksnes formaalse korra järgimine abielu tunnustamist ei taga, vaja on, et sisuliselt oleksid täidetud need eeldused, mida isik peaks täitma enda elukohariigis. Analoogne põhimõte kooselulepingu puhul on lisatud KooS § 9 lõikesse 2, mis laieneb neile registreeritud partnerluse, kooselu või abielu vormidele, mis REÕS § 55 lõike 2 kohaldumisaslasse ei mahuks.

Kooseluseaduse § 10 eesmärk on väljendada mitme samaaegse abielu või kooselulepingu sõlmimise keeldu ka abielu suhtes. KooS § 2 toob välja, et kooselulepingut ei või sõlmida isikute vahel, kellest vähemalt üks on kooselulepingu sõlmimise ajal abielus või kellel on kehtiv kooseluleping, kuid see säte ei sisalda abiellumiskeeldu. KooS § 10 lõikes 1 sätestatakse seetõttu, et abielu ei või sõlmida isik, kellel on abielu sõlmimise ajal kehtiv

⁵⁰ Rahvusvahelise eraõiguse seadus (REÕS) RT I 2002, 35, 217; RT I 2009, 59, 385. Internetis: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13242136>.

kooseluleping. Vältimaks segadusi, mida abiellumiskeeld võiks tekitada seoses võimalusega minna kooselulepingust abielule üle lihtsustatud korras, nii et eraldi kooselulepingut lõpetama ei pea, vaid kooseluleping lõpeb abielu sõlmimisega, toob KooS § 10 lõige 2 välja erisused. KooS § 10 lõige 2 sätestab, et abielu võivad sõlmida registreeritud elukaaslased omavahel, arvestades käesolevas seaduses kooselulepingu lõppemise kohta sätestatud. Lõige 2 viitab olukorrale, mil tegelikult isikul samal ajal abielu ja kooselulepingut ei eksisteeriks, kuid selguse huvides on erisusele siiski viidatud. Kui registreeritud elukaaslased sõlmivad omavahel abielu eesmärgiga vahetada kooseluleping ulatuslikumate õiguste ja kohustustega abielu vastu, on see kooselulepingu lõppemise alus. KooS §-s 27 toodud erisustena võivad pooled kokku leppida, et sel juhul kooselulepingu raames sõlmitud kokkulepped ja seonduvad tehingud jäävad kehtima, kuid see ei tähenda, et tegemist oleks olukorraga, mil isikul oleks samaaegselt kehtiv kooseluleping ja abielu ning mis sellisena oleks abielu sõlmimist välistav asjaolu.

Kooseluseaduse § 11 eesmärk on kindlaks määrata ja selgitada registreeritud elukaaslaste ülalpidamiskohustuse sisu. Ülalpidamiskohustust saab mitte üksnes rahaliste panustega, näiteks registreeritud elukaaslaste töötasuna saadava rahaga, vaid arvesse võetakse ka registreeritud elukaaslaste vara kasutamist või tegevusega antud panuseid. Näiteks võivad registreeritud elukaaslaste omavahelised suhted korraldada ka nii, et üks registreeritud elukaaslane töötab ja panustab ülalpidamisse rahaliselt töötasu näol. Samas teine registreeritud elukaaslane täidab ülalpidamiskohustust majapidamistöõde tegemisega või annab näiteks talle kuuluva korteri ka registreeritud elukaaslase kasutusse. Kooseluseaduses on ette nähtud, et registreeritud elukaaslastel on ülalpidamiskohustus kooselulepingu kehtivuse ajal. See tähendab, et kui registreeritud elukaaslased muul viisil kokku ei lepi, lõpeb ülalpidamiskohustus kooselulepingu lõppemisega.

Samas on KooS § 11 lõigetes 3 ja 4 viidatud registreeritud elukaaslaste võimalusele kooselulepingus kokku leppida ka kooselulepingujärgses ülalpidamiskohustuses ja määrata selle suurus. Ülalpidamiskohustuse suuruse määramisel võib lähtuda üldpõhimõttest, arvestades ülalpidamise suurusel registreeritud elukaaslase elustandardit ning tavapäraseid ja erivajadusi. Samuti võib kohaldada lahutatud abikaasa ülalpidamisega analoogseid põhimõtteid või sõlmida muid kokkuleppeid, näiteks leppida kokku hoopis kindel summa, mis kooselulepingu lõppemisel maksta tuleb. Sealjuures on registreeritud elukaaslastel vabadus valida ülalpidamiskohustuse suuruse kõrval ka ülalpidamise andmise viis, näiteks kas ülalpidamist tuleb anda kord kuus või maksta korraga terviksumma. Samuti täpsustada, juhul kui tegemist on perioodilise maksega, näiteks seda, millistel kuupäevadel tuleb raha üle kanda. Sättes on välja toodud viited, kuidas registreeritud elukaaslased võivad ülalpidamiskohustuses kokku leppida. See ei piira ega välista registreeritud elukaaslaste vahelisi muid kokkuleppeid, mis reguleerivad kooselulepingu lõppemise järgset aega. Näiteks võivad registreeritud elukaaslased üldsegi loobuda lepingujärgsest ülalpidamiskohustusest ja kokku leppida, et pärast lepingu lõppemist kohustub üks registreeritud elukaaslane andma talle kuuluva kinnisasja teise registreeritud elukaaslase kasutada.

Kooseluseaduse § 12 ja 13 reguleerivad registreeritud elukaaslaste vastutust. Sätetes täpsustatakse registreeritud elukaaslaste võrdsuse põhimõtet vastutuse osas. Kooseluseaduse § 12 mõtte on sätestada, et registreeritud elukaaslaste huvides tehtud tavapärase tehingute eest

vastutavad mõlemad registreeritud elukaaslased, olenemata sellest, et lepingu sõlmis näiteks üksnes üks registreeritud elukaaslane või et tulenevalt valitud lahusvararežiimist nad üldiselt vastutust ei jaga. Sõltumata varasuhte valikust on registreeritud elukaaslased kooselu korraldamiseks või tavapäraste vajaduste katmiseks tehtavate tehingute puhul vastavalt solidaarvõlausaldajad või solidaarvõlgnikud. Seda juhul kui tehingu suurus ei ületada registreeritud elukaaslaste elamistingimuste kohast mõistlikku määra. Sätte eesmärk on ühelt poolt välja tuua täpsemalt, mida tähendab registreeritud elukaaslaste kooselu ühine korraldamine ning õiguste ja kohustuste võrdsus kooselulepingu kehtivuse ajal. Teisalt on sätte mõtte tagada registreeritud elukaaslaste solidaarvastutuse kaudu võlausaldajate kaitse tehingutes, mis on tehtud kooselu korraldamiseks või tavapäraste vajaduste katmiseks. Vastutuse tekkimine selliste tehingute osas on põhjendatud asjaoluga, et kooseluga seonduvate tavapäraste tehingute tegemisel soodustatakse mõlemat registreeritud elukaaslast, samuti saab kooselulepingu sõlminud poolte vahel eeldada teatud laadi solidaarsust ja vastutuse jagamist. Kolmandas lõikes on eraldi välja toodud, et vastutust solidaarvõlgnikena kooselu korraldamiseks või tavapäraste vajaduste katmiseks tehtavate tehingute puhul registreeritud elukaaslased võlausaldaja kahjuks välistada ei saa.

Kooseluseaduse § 13 taustana võib välja tuua, et registreeritud elukaaslaste valitud varasuhte liigist olenevalt on erinevad võimalused, mil määral üks pool saab tehingu teha iseseisvalt ning mil määral on vajalik, et registreeritud elukaaslased teeksid tehingu ühiselt. Näiteks valitsevad pooled varaühisuse puhul vara ühiselt, samas eeldatakse teise poole nõusolekut vallasasjade ja õigustega tehtavate tehingute puhul. Samas, juhul kui üks pool sõlmib suuremahulise laenulepingu näiteks auto või kinnisasja ostmiseks, on kindlasti vajalik ka teise poole nõusolek, vastaselt juhul on tehing tühine. Ühtlasi, kui tehtud suuremahulist tehingut saab tõlgendada kooselu korraldamise huvides tehtud tehinguna, kuid see ületab registreeritud elukaaslaste elutingimuste kohast mõistlikku määra, siis poolte solidaarkohustust ei teki. Näiteks kui üks registreeritud elukaaslane ostab endale ja teisele registreeritud elukaaslasele mitmenädalase pakettreisi kooselulepingu sõlmimise tähistamiseks, mis ületab nende elutingimuste kohast mõistlikku määra, siis registreeritud elukaaslaste solidaarkohustust ei teki ning reisikorraldaja ees vastutab üksnes pakettreisilepingu sõlminud pool. Ka vara juurdekasvu tasaarvestuse sätete juures on eeldatud, et pooled valitsevad vara ühiselt, samas kui üksikuid esemeid võib pool käsutada üksi ning nendega tehtud tehingute osas teine pool ei vastuta. Käesolev säte annab kõikide varasuhete puhul kohalduva üldreegli, mida sisutavad varasuhete kohta käivad erireeglid. Sätte mõtte on, et kui tegemist on tehinguga, mille võib teha üks registreeritud elukaaslane üksi, kus solidaarvastutus tekib seaduse alusel (nt kooselu korraldamiseks ja tavapäraste vajaduste rahuldamiseks tehtavad tehingud), vastutavad tehingu täitmise eest mõlemad registreeritud elukaaslased. Samas ei laiene vastutus tehingut mitte teinud registreeritud elukaaslasele juhtudel, mil registreeritud elukaaslane üksi ei olekski võinud tehinguid või toiminguid teha ehk teist registreeritud elukaaslast esindada või teda oma toimingutega kohustada ehk juhtudel, mil tehingu kehtivuseks on vajalik ka teise poole nõusolek.

Kooseluseaduse § 14 sätestab hoolsusstandardi registreeritud elukaaslaste omavahelistes suhetes. Kui üldiselt piisab vastutuse tekkimiseks juba objektiivselt hooletu olemisest, siis

„oma asjades tavaliselt rakendatava hoole“ kriteerium lähtub isiku subjektiivsest süüst⁵¹. Isik vastutab selle eest, mida saab talle tema võimeid ja isiklike omadusi arvestades ette heita. Oma asjades tavaliselt rakendatava hoole kriteeriumi sõnastab VÕS § 104 lõige 6, mis sätestab muu hulgas, et kui isik peab seadusest tulenevalt ilmutama üksnes niisugust hoolt, nagu ta rakendab oma asjades, vastutab ta siiski ka tahtluse ja raske hooletuse korral. Seda kriteeriumi rakendatakse üldiselt spetsiifilistel juhtumitel, mille puhul ei ole õige panna isikut vastutama rangemate kriteeriumide järgi, kui ta oma asjades ise järgib⁵². See tähendab ühtlasi, et erinevate isikute vastutuse määr on erinev: hoolsam inimene vastutab rangemate kriteeriumide järgi kui lohakas. Et selline eristamine ei õigustaks aga ka objektiivselt ette heidetavaid raskeid rikkumisi, vastutab isik siiski, kui rikkumine on tahtlik või objektiivselt võttes raskelt hooletu⁵³. See toob kaasa, et kui tegemist ei ole just raske rikkumisega, siis arvestatakse, mil määral on tegu konkreetsele isikule ette heidetav. Igasugune väike objektiivne hooletus vastutust kaasa ei too, sest registreeritud elukaaslaste vahel eeldatakse teatud solidaarsust.

Kooseluseaduse § 15 sätestab ühise eluaseme definitsiooni. Kooselulepinguga reguleeritakse kooselu ning eluase on kooselulepingu juures keskse tähendusega. Ühise eluasemega seonduvatele küsimustele on viidatud kooselulepingu lõppemise sätete juures, mistõttu on vajalik üldsätete juures täpsustada ühise eluaseme definitsiooni. Kooseluseaduses käsitletakse ühise eluasemena eluruumi, kus registreeritud elukaaslased tavapäraselt elavad.

Kooseluseaduse § 16 reguleerib küsimusi, mis seonduvad registreeritud elukaaslaste lastega. Registreeritud elukaaslastel ei teki kooselulepingu sõlmimisega teise registreeritud elukaaslase lapse hooldusõigust. Käesolev säte viitab teise poole võimalusele reguleerida teise registreeritud elukaaslase lapsega suhtlemise õigust või laps lapsendada. Suhtlusõiguse sätestamisel on lähtutud kehtiva perekonnaseaduse arengutest, mil selgemalt sisaldub võimalus lapse ja kolmanda isiku (sh teise registreeritud elukaaslase) suhtlusõigus kindlaks määrata pärast Riigikogu menetluses oleva perekonnaseaduse eelnõu jõustumist⁵⁴. Suhtlusõiguse reguleerimiseks annab eelnõu jõustumise järgselt aluse PKS § 143 lõige 4, millele on selguse huvides viidatud ka KooS-s. Suhtlusõiguse määramise võimalusele viidatakse KooS-s ka kooselu lõppemise tagajärgede juures KooS §-s 26.

Registreeritud elukaaslasele antakse võimalus lapsendada teise registreeritud elukaaslase laps. Kaalutlus on, et lapse huvid on paremini kaitstud siis, kui õigussuhted isikutega, kes faktiliselt tema kasvatamises osalevad, on reguleeritud. Umbes 58% lastest sünnib registreerimata kooselust⁵⁵ mistõttu võib eeldada, et laste hulk, kes kasvavad perekonnas, kus nende kasvatamises osaleb faktiliselt kaks vanemat, samas kui õiguslikult on reguleeritud lapse õigussuhe üksnes ühe vanemaga, ei ole väike. Otsustuskoht on, kumb kaitseb lapse huve paremini, kas olukord, mil õiguslikult on lapse suhted teda kasvatavate isikutega reguleeritud või mil õiguslik regulatsioon laieneb ainult ühele vanemale. Käesolevas sättes on esikohale

⁵¹ P. Varul *et al* (koost) Võlaõigusseadus. I, Üldosa ([paragrahvid] 1-207) : kommenteeritud väljaanne (edaspidi VÕS komm). Tallinn : Juura, 2006, lk 333, p 6.3.

⁵² *Op cit*, VÕS komm, lk 333, p 6.3.

⁵³ *Op cit*, VÕS komm, lk 333, p 6.3.

⁵⁴ Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu 546 SE (edaspidi PKS eelnõu 546 SE). Internetis kättesaadav Riigikogu kodulehel: www.riigikogu.ee.

⁵⁵ *Op cit*, Analüüs, lk 10.

seatud lapse huvid ja lähtudes õiguselguse tagamise vajadusest, on peetud faktiliselt eksisteeriva olukorra õiguslikku reguleerimist vajalikuks. Arvesse on võetud muu hulgas seda, et kehtiva õiguse kohaselt saab samasoolise või erisoolise partneriga koos elav isik lapsendamise eelduste täitmisel lapse üksinda lapsendada – sel juhul jääb aga reguleerimata lapse õigussuhe teda lapsendanud isiku elukaaslasega ning lapse õiguslik staatus ei lähe sel juhul kokku tema faktilise staatusega. Käesoleva sätte eesmärk on anda sellistel juhtudel võimalus lapse huvide paremaks tagamiseks ja suurema selguse loomiseks.

Lapsendamise protseduuri osas KooS erireegleid ei sätesta, vaid kohaldub perekonnaseaduse teise osa üheteistkümnendas peatükis sätestatud üldregulatsioon. Lapsendamine on võimalik üksnes siis, kui see on lapse huvides vajalik ning alust on arvata, et lapsendaja ja lapse vahel tekib vanema ja lapse suhe (PKS § 147 lg 1). Samas ei ole lapsendamine lubatud kui selle vastu räägivad lapsendaja laste või lapsendatava kaalukad huvid või kui on põhjendatud kahtlus, et lapsendaja lapsed kahjustavad lapsendatava huve (PKS § 147 lg 2). Lapsendamisavaldus esitatakse maavalitsusele, kes kontrollib, kas lapsendamine on lapse huvides ja on sealjuures kohustatud tutvuma lapse elamistingimustega ja nende sobilikkusega (PKS § 158). Lapsendamise otsustab kohus (PKS § 159). Kui registreeritud elukaaslane lapsendab teise registreeritud elukaaslase lapse, omandab laps registreeritud elukaaslaste ühise lapse õigusliku staatuse sarnaselt perekonnaseaduses sätestatud analoogsetele olukordadele (PKS § 161).

Kooseluseaduse § 17 esimese lõikega sätestatakse, et registreeritud elukaaslased on teineteise seadusjärgsed pärijad, sama sätte teises lõikes viidatakse võimalusele teha vastastikune testament. Käesoleva paragrahvi eesmärk on tagada registreeritud elukaaslase kaitse temaga varaliselt tugevalt seotud teise registreeritud elukaaslase surma puhuks. Võimalikke ühiseid varalisi õigusi tagab seadusjärgne pärimisõigus ja võimalus teha vastastikune testament. Kehtiv õigus annab lisaks võimaluse sõlmida pärimisleping.

Olukorras, kus registreeritud elukaaslaste varasuhe seob pooli tugevalt, on vajalik anda teisele registreeritud elukaaslasele, kes samuti kooselu korraldamisse panustas, õigus saada osa enda tehtud panusest ka siis, kui pooled vastastikust testament või pärimislepingut ei sõlminud. Seda tagab seadusjärgne pärimisõigus. Samas võib poolte tahe olla teineteise seadusjärgsed pärijad sõltuda kooselulepingu kehtivusest. Näiteks ei pruugi pooled tahta olla seotud pärast seda, kui nad on otsustanud kooselulepingu lõpetada, kuid formaalselt kooseluleping veel kehtib. Kooselulepingu lõpetamine võib võtta aega, mistõttu selleks, et kaitsta potentsiaalset pärandajat ja lihtsustada asjaajamist on esimese lõike teises lauses sätestatud, et seadusjärgne pärimisõigus ei kohaldu, kui pärandaja oli enne surma taotlenud kooselulepingu lõpetamist või andnud kooselulepingu lõpetamiseks notariaalselt tõestatud nõusoleku. Eeltoodu on küllaldane, et olla veendunud, et potentsiaalne pärandaja on väljendanud piisavalt selgelt tahet mitte olla kooselulepinguga kaasneva seadusjärgse pärimisõigusega seotud. Seetõttu on registreeritud elukaaslasel võimalus väljendada ka eeltoodud viisidel soovi, et seadusjärgne pärimisõigus ei kohalduks.

Registreeritud elukaaslaste vastastikune testament on analoogselt PärS § 89 lõikele 1 testament, mille registreeritud elukaaslased teevad ühiselt ning milles nad nimetavad teineteist vastastikku pärijaks või teevad surma puhuks pärandi kohta muid korraldusi. Erinevalt

kehtivas õiguses sisalduvast võimalusest sõlmida pärimisleping (PärS § 95 lg 1), on vastastikuse testamendi sõlmimise eripära selles, et ühe registreeritud elukaaslase tehtud korralduse kehtivus sõltub teise registreeritud elukaaslase tehtud korralduse kehtivusest, kui võib eeldada, et ühe registreeritud elukaaslase korraldust ei oleks tehtud teise registreeritud elukaaslase korralduseta. See aitab kõige paremini tabada registreeritud elukaaslaste omavaheliste suhete solidaarsusel põhinevat loomust ning tagab kindlamalt ka registreeritud elukaaslaste huvide kaitse just seeläbi, et registreeritud elukaaslaste surma puhuks tehtud korralduste kehtivus on vastastikuses sõltuvuses.

Teise osa neljandas peatükis viidatakse registreeritud elukaaslaste varasuhte valimise kohustusele. Kooseluseaduse § 18 kohaselt peavad registreeritud elukaaslased valima kooselulepingu sõlmimisel varasuhte. Varasuhte on kooselulepingu oluline osa, milleta ei saa kooselulepingut sõlmituks lugeda. Registreeritud elukaaslased saavad valiku teha PKS-s reguleeritud varasuhte liikide hulgast: varaühisus, vara juurdekasvu tasaarvestus ja lahuvara. Valitud varasuhte kantakse abieluvararegistrisse. KooS § 18 lõike 1 teine lause on tehnilise iseloomuga. Lause on sätestatud seetõttu, et vältida segadust, mis võiks tekkida seoses küsimusega, kuidas suhestuvad KooS-i kooselulepingu üldised õiguslikud tagajärjed perekonnaseaduse üldiste õiguslike tagajärgede üldosaga. Nimelt viitavad osad PKS-i varasuhete liikide sätted abielu üldistele õiguslikele tagajärgedele. Käesoleva sätte lõike 1 teises lauses on seetõttu välja toodud, et kooselulepingus valitavale varasuhtele kohalduvad konkreetse varaliigi kohta sätestatud normid, kuid ei arvestata varasuhte liike käsitlevate sätete abielu üldistele tagajärgedele. Perekonnaseaduse üldsätete asemel kohalduvad kooseluseaduse üldnormid, mis on sätestatud teise osa kolmandas peatükis ja mis on üldsätted kõikide kooselulepingus valitud varasuhte liikidele.

Kooseluseaduse § 18 lõige 3 viitab võimalusele, et registreeritud elukaaslased ei pea piirduma seaduses sätestatud varasuhte valikuga, vaid võivad analoogselt abieluvaralepingu regulatsiooniga konkreetset varasuhet reguleerivatest normidest kõrvale kalduda. Sätte sõnastus viitab registreeritud elukaaslaste võimalusele valitud varasuhet täpsustada või varasuhet vahetada nii kooselulepingu sõlmimisel kui ka kooselulepingu kehtivuse ajal. Näiteks võivad registreeritud elukaaslased muuta valitud varasuhet: kui nad näiteks alguses valisid varaühisuse varasuhte, on neil võimalus kooselulepingu kehtivuse ajal kokkuleppel otsustada hoopis näiteks varalahususe kasuks. Samuti saavad registreeritud elukaaslased täpsustada valitud varasuhte raames üksikküsimusi, näiteks määrata, et mingi ese ei kuulu nende ühisvarasse, vaid hoopis ühe registreeritud elukaaslase lahusvarasse.

3. osa: Kooselulepingu lõppemine

Kooseluseaduse kolmas osa määratleb kooselulepingu lõppemise korra ja tagajärjed. Kooseluleping lõpeb ühe registreeritud elukaaslase surmaga, kui registreeritud elukaaslased sõlmivad omavahel abielu või kui kooseluleping lõpetatakse. Registreeritud elukaaslased saavad kokkuleppel kooselulepingu lõpetada notari juures ning vaidluse korral kohtus ühe registreeritud elukaaslase hagi alusel teise registreeritud elukaaslase vastu.

Kooseluseaduse § 19 sätestab kooselulepingu lõppemise alused: registreeritud elukaaslase surm, nende omavahel abielu sõlmimine või kooselulepingu lõpetamine. Tsiviilõigused ja

-kohustused võivad üle minna ühelt isikult teisele (õigusjärglus), kui need ei ole seadusest tulenevalt isikuga lahutamatult seotud (TsÜS § 6 lg 1). Kooselulepingust tulenevad õigused ja kohustused aga üle ei lähe, sest need on registreeritud elukaaslase isikuga lahutamatult seotud, seetõttu on ka ühe registreeritud elukaaslase surm kooselulepingu lõppemise alus. Kuigi kooseluseaduses ei ole sõnaselgelt viidatud, et kooseluleping on isikuga lahutamatult seotud, tuleneb see kooselulepingu õiguste ja kohustuste olemusest. Üldreeglina on tsiviilõigused üleantavad ning piirangutega tuleb arvestada üksnes niivõrd, kui võrd teatud (liiki) õiguste üleandmise kitsendused tulevad vahetult seadusest või on kehtestatud selleks pädevate võimukandjate poolt seaduslikul alusel. Sagedamini ei sisalda seadused siiski sõnaselget formuleeringut õiguste ja kohustuste lahutamatu seose kohta isikuga, vaid niisugune lahutamatu seos on tuletatav seaduse mõttest ning õiguste ja kohustuste olemusest⁵⁶.

Kooselulepingus sätestatud õiguste ja kohustuste olemusest saab tuletada, et need on isikuga lahutamatult seotud seetõttu, et näiteks ei oleks juba kooselulepingu õiguste ja kohustuste olemusega kooskõlas olukord, kus pärast registreeritud elukaaslase surma astuks lepingusse registreeritud elukaaslase asemele tema pärija, kellel oleks kohustus teist poolt „vastastikku toetada ja ülal pidada“. Samuti viitab isikliku tahteavalduse tegemise nõue kooselulepingu sõlmimise korra juures kooselulepinguga reguleeritud õiguste ja kohustuste isiklikule iseloomule.

Kooseluleping lõpeb KooS § 19 kohaselt ka siis, kui registreeritud elukaaslased sõlmivad omavahel abielu. KooS § 2 lõige 1 ja KooS § 10 sätestavad põhimõtte, et isikul ei saa samaaegselt olla mitut kooselulepingut või abielu ja kooselulepingut. Reeglina peaksid kooselulepingu sõlminud pooled seega juhul, kui nad otsustavad abielu sõlmida, kooselulepingu lõpetama ja lahendama muud sellega seonduvad võimalikud vaidlusküsimused. Näiteks peaksid elukaaslased jagama ära ühisvara, täitma ühisvaral lasuvad kohustused ja otsustama eluaseme ja selle juurde kuuluva vara kasutamise. Olukorras, mil pooled lõpetavad kooselulepingu eesmärgiga n-ö astuda üks samm kaugemale ja omavahel abielu sõlmida, ei pruugi eelnev vara jagamine olla mõistlik, sest samu varaesemeid hakkavad nad abielu sõlmides ühiselt kasutama ning samad kohustused jäävad neile alles. Kui pooled peaksid tingimata tegelema varasemate kokkulepete lõppemise tagajärgedega ja abielu sõlmimisel kokkulepped uuesti sõlmima, võiks see poolte abiellumise soovi vähendada ja abielu institutsiooni nõrgendada. Seetõttu on kooseluseaduses kavandatud lihtsam kord kooselulepingust abielule üleminekuks, mil abielludes on pooltel võimalik valida, et varasuhe ei lõppe ning edasi kohaldub varasemalt valitud vararežiim. Nii ei pea registreeritud elukaaslased tingimata tegelema varasuhte lõppemisest tulenevate tagajärgedega. Samuti on neil võimalik kokku leppida, et edasi kehivad ka pooltevahelised erikokkulepped ja tehingud, mis seonduvad kooselulepinguga. Seda küll juhul, kui kokkulepped ei lähe kokku perekonnaseaduses abikaasade õiguste ja kohustuste kohta sätestatuga. Vastuolu korral kohaldatakse abielu sõlmimisest alates nende kokkulepete asemel seaduses sätestatud (nt ülalpidamiskohustus pärast kooselulepingut vrdl abielu PKS § 78 lg 2). Pakutud lahenduse eelis on, et kõik õigussuhted ei pea vahepeal lõppema selleks, et nad saaksid abielu sõlmida. Kooselulepingu lõppemisega seonduvate kannete tegemist abielu sõlmimisel reguleerib KooS

⁵⁶ *Op cit*, TsÜS komm, lk 19–20, § 6 lg 1, p. 3.1.1 b).

§ 20, kooselulepingu lõppemise aega KooS § 23 ning erisused abielu sõlmimisel sätestab KooS § 27.

Kooseluleping lõpeb ka siis, kui registreeritud elukaaslased kooselulepingu lõpetavad. Seda võivad nad teha kokkuleppel notari juures või kui nad kokkuleppele ei jõua siis kohtus. Kohus lahendab kooselulepingu lõpetamise ühe registreeritud elukaaslase hagi alusel teise registreeritud elukaaslase vastu, seda eelkõige juhul kui registreeritud elukaaslaste vahel on kooselulepingut puudutav vaidlus ning registreeritud elukaaslased ei saavuta kooselulepingu lõpetamiseks kokkulepet.

Kooseluseaduse § 20 eesmärk on reguleerida kannete tegemist, kui kooseluleping lõpeb seetõttu, et registreeritud elukaaslased sõlmivad abielu. Registreeritud elukaaslaste asjaajamise lihtsustamiseks ja ajakulu vähendamiseks ei pea registreeritud elukaaslased kooselulepingut eraldi lõpetama, samuti ei ole iseseisvalt vajalik kooselulepinguga seonduvate kannete tegemine. Kanded kooselulepingu lõppemise kohta tehakse abielu sõlmimisel koos abielu sõlmimisega seonduvate kannetega.

Kooseluseaduse § 21 reguleerib kooselulepingu kokkuleppel lõpetamise korda. Kui registreeritud elukaaslaste vahel ei ole kooselulepingu lõpetamise osas vaidlust, siis on registreeritud elukaaslastel võimalik lõpetada kooseluleping notariaalselt tõestatud kokkuleppena. Kooseluseaduse § 21 viitab samuti asjakohaste registrikannete tegemisele kooselulepingu lõppemisel. Registrikannetel on oluline tähendus kolmandate isikutega tehingute tegemisel. Ebaselgus, kas kooseluleping eksisteerib või mitte, võib kolmandate isikute huve kahjustada. Kannete kustutamiseks saavad registreeritud elukaaslased kui puudutatud isikud kooselulepingu lõpetamise avalduse notariaalse tõestamise käigus nõusoleku anda.

Kooseluseaduse § 22 reguleerib kooselulepingu lõpetamise korda siis, kui registreeritud elukaaslased kooselulepingu lõpetamise osas kokkuleppele ei jõua, näiteks juhtudel, mil koos kooselulepingu lõpetamisega tekivad vaidlused näiteks vara jagamise, eluaseme või sellega seotud vara kasutamise või teise registreeritud elukaaslase lapsega suhtlemise korraldamise osas. Kooselulepingu lõpetamise otsustab kohus ühe registreeritud elukaaslase hagi alusel teise registreeritud elukaaslase vastu. Säte annab võimaluse lahendada registreeritud elukaaslaste erimeelsused, mil kooselulepinguga lõpetamisega seonduvate kannete tegemine rahvastikuregistrisse ja abieluvararegistrisse lahendatakse kohtuotsusega. Sealhulgas võib kohus juhul, kui see on asjakohane ja menetlusökonomiat arvestades otstarbekam, määrata registreeritud elukaaslaste kohustusliku notariaalse lepitusmenetluse. Viimane ei peaks kujutama endast perelepitust, vaid on mõeldud õiguslike küsimuste lahendamiseks lihtsustatud korras ning seonduv kohtu üldise kohustusega suunata pooli asja lahendama kompromissiga või kokkuleppel TsMS § 4 lõike 4 mõttes.

Kooseluseaduse § 23 sätestab täpse aja, mil kooseluleping lõpeb. Sellel on oluline tähendus eelkõige käibekaitse aspektist. Oluline on vältida ebaselgust näiteks olukorras, mil üks registreeritud elukaaslane soovib teha mingi tehingu vahetult pärast kooselulepingu lõppemist. Täpne aeg, mil kooseluleping lõpeb, annab tehingut teha soovivale registreeritud elukaaslasele kindluse, et tehing on kehtiv. Näiteks kui kooselulepingu kehtivuse ajaks valitud varasuhe eeldaks tehingu tegemiseks teise registreeritud elukaaslase nõusolekut, siis saaks isik

kindel olla, et kooseluleping on lõppenud ning nõusolek vajalik ei ole. Teisalt annab säte kindluse kolmandatele isikutele, kes registreeritud elukaaslasega tehingu teha soovivad tagades, et teisel registreeritud elukaaslasel pole õigust näiteks tugineda tehingu tühisusele.

Kooseluseaduse § 24 määrab kindlaks, mis saab kooselulepinguga seonduvatest tehingutest kooselulepingu lõppemise korral. Üldpõhimõttena lõppevad kooselulepingu lõppemisega ka kõik registreeritud elukaaslaste kokkulepped, milles nad kooselulepingus eraldi kokku leppisid või ka need, mis on vormistatud eraldi dokumendina, kuid, mis seonduvad kooselulepinguga. Säte käsitleb eelkõige olukordi, kus kooselulepinguga koos on registreeritud elukaaslased otsustanud reguleerida ka muid küsimusi, näiteks kasutanud võimalust määrata kindlaks ka kooselulepingu lõppemise järgne ülalpidamiskohustus, sõlmida pärimisleping või teha vastastikune testament. Kui võib eeldada, et registreeritud elukaaslane ei oleks eelduslikult tehingut teinud, kui kooselulepingut ei oleks sõlmitud, siis tehingud pärast kooselulepingust tulenevate kohustuste täitmist edaspidi õiguslikke tagajärgi kaasa ei too. See ei tähenda küll näiteks, et kooselulepingus kokku lepitud kooselulepingujärgne ülalpidamiskohustus tähendust ei omaks. Küll aga kui ülalpidamine on ette nähtud viisil ja perioodil antud ja sellega on kokkulepe täidetud, siis eraldi uusi tagajärgi kokkuleppes ei tulene ning võlasuhe lõpeb kohase täitmisega (VÕS § 186 p 1). Pärimisõiguslike korralduste puhul tuleb arvestada ka pärimisseaduse regulatsiooniga vastastikuse testamendi ja pärimislepingu osas (PärS § 89–103).

Kooseluseaduse § 25 viitab PKS abielu lõppemise sätetele, mis määravad siin analoogselt, mis saab eluasemest ja sellega seotud varast kooselulepingu lõppemisel. Registreeritud elukaaslastel on laiad võimalused kooselulepingus reguleerida eluaseme ja eluasemega seotud vara saatust lepingu lõppemisel. Kui registreeritud elukaaslastel vahel selles osas erikokkulepe puudub, viitab eluaseme ja tavapäraste sisustusesemete osas näiteks PKS § 68 lõige 1 võimalusele pöörduda vaidluse korral kohtusse ja lasta kohtul määrata eluaseme ja seonduva vara suhtes registreeritud elukaaslaste õigused ning kasutustingimused. Sama säte võimaldab korraldada ka üürilepingu või muu õigussuhte alusel kasutatava eluaseme saatust.

Kooseluseaduse § 26 viitab sarnaselt KooS §-le 16 võimalusele määrata kindlaks teise registreeritud elukaaslase lapsega suhtluskord, kuid seda ka pärast kooselulepingu lõppemist. Tegemist on perekonnaseaduse arenguid silmas pidava sättega, mis annab selgemalt pärast Riigikogu menetluses oleva eelnõu⁵⁷ jõustumist võimaluse määrata kindlaks lapse ja kolmanda isiku (sh registreeritud elukaaslase), kes ei ole lapse vanem, suhtluskorra. Säte annab registreeritud elukaaslasel võimaluse suhelda teise registreeritud elukaaslase lapsega ka pärast kooselulepingu lõppemist. Võimalusele viidatakse ka kooselulepingu lõppemise tagajärgede juures, et selgelt esile tuua suhtluskorra kindlaks määramise taotlemise võimalus ka pärast kooselulepingu lõppemist.

Kooseluseaduse § 27 käsitleb spetsiifilist kooselulepingu lõppemise juhtu, mil kooseluleping lõpeb seetõttu, et registreeritud elukaaslased sõlmivad abielu. Sätee eesmärk on lihtsustada registreeritud elukaaslaste asjaajamist ja vähendada nende ajakulu, kui nad soovivad kooselulepingu lõpetada eesmärgiga abielu sõlmida (vt seletuskiri KooS § 19). Sätee mõte on tagada võimalikult lihtne viis n-õ kujundada kooseluleping ümber abieluks ning seda viisil, et

⁵⁷ *Op cit*, PKS eelnõu 546.

registreeritud elukaaslased ei peaks soovi korral kõiki kokkuleppeid ja seonduvaid tehinguid lõpetama. KooS § 27 lõige 2 annab üldreegli, mis sarnaneb KooS §-s 24 sätestatule, lisades juurde, et erikokkulepped ja tehingud lõppevad nii, nagu abikaasadevahelised kokkulepped abielu lahutamise. Võimalus soovi korral kooselulepingus valitud varasuhet ja seonduvaid kokkuleppeid jätkata on vajalik põhjusel, et tagada poole kaitse, säilitades nende motivatsiooni abielu sõlmida ja mitte vähendada abielu institutsiooni tähtsust. Sätte isikuline kohaldamisala on erisoolised paarid, kes saavad Eesti õiguse kohaselt abielu sõlmida, arvestades PKS § 10 punkti 1.

Kooseluseaduse § 27 lõige 1 sätestab, et abielu sõlmimisest alates kohaldatakse registreeritud elukaaslaste vahelistele suhetele perekonnaseaduses abikaasadevaheliste suhete kohta sätestatud. See tähendab, et kuni abielu sõlmimiseni rakenduvad pooltevahelistes suhetes registreeritud elukaaslaste suhtes sätestatud reeglid, kuid alates abielu sõlmimisest kohaldub juba abikaasade kohta sätestatu. Abielu sõlmimisega poolte õigused ja kohustused laienevad, näiteks ülalpidamiskohustuse osas nii ajaliselt kui ka ulatuselt (perekonna ülalpidamise kohustus, õigus lahutatud abikaasa ülalpidamisele), võimalik on lapse ühine lapsendamine. Sisuliselt tähendab see, et abielu sõlmimisega n-õ kujundatakse pooltevaheline kooseluleping ümber abieluks.

Kooseluseaduse § 27 lõige 2 toob välja põhimõtte, mille kohaselt nii nagu üldpõhimõttena, lõppevad kooselulepingu lõppemisega registreeritud elukaaslaste vahelised kokkulepped ja seonduvad tehingud, kui registreeritud elukaaslased ei lepi järgnevatel lõigetel sätestatud korras kokku teisiti. Regulatsiooni tähenduse täpsemaks sisustamiseks on viidatud, et kokkulepete ja seonduvate tehingute lõppemisele kohalduvad samad õiguslikud tagajärjed, mis abielu lahutamise puhul. See aitab lahendada näiteks küsimuse, mis saab sõlmitud pärimislepingust või vastastikuselt testamendist, kus arvesse tuleb võtta ka regulatsiooni täpsustavaid sätteid pärimisseaduses (PärS § 89–103).

Kooseluseaduse § 27 lõige 3 toob eraldi välja, et registreeritud elukaaslased saavad kokku leppida, et kehtima jääb ka poolte kooselulepingu sõlmimisel valitud varasuhe. Sätte eesmärk on võimaldada registreeritud elukaaslastel jääda varasemalt valitud varasuhte juurde. PKS § 24 lõige 2 sätestab, et kui abiellujad ei vali varasuhet abiellumisavaldusega või ei sõlmi abieluvaralepingut, kohaldatakse nende varalistele suhetele abielu sõlmimisest alates varaühisuse kohta sätestatud. Käesoleva lõike mõte on, et registreeritud elukaaslastel võimaldatakse kokkuleppel varasuhet jätkata ning varasuhe vahepeal ei lõppe. Lahenduse eelis on, et sel juhul ei kohaldu poolte suhtes, kui nad soovivad, varasuhte lõppemisega saabuvad tagajärjed. See tähendab, et pooled ei pea kui nad ei soovi vahepeal ühisvara jagama (PKS § 37, 38) ega soetisvara tasaarvestama (PKS § 53). Kui nad ei soovi varasuhet jätkata, saavad nad seesugust kokkulepet mitte teha ja valida abielu sõlmimisel uue varasuhte.

Kooseluseadus § 27 lõige 4 võimaldab registreeritud elukaaslastel soovi korral säilitada kokkuleppel senised varasuhet täpsustavad kokkulepped. Sellisel juhul käsitletakse varasemaid kokkuleppeid abieluvaralepinguna, mis kehtivad abielu kõrval edasi, kui nad ei ole vastuolus sellega, milles seadus lubab abikaasadel abieluvaralepingus kokku leppida. Seadusega vastuolu korral kohaldatakse KooS § 27 lõikest 5 tulenevalt kokkuleppe asemel seadust.

Kooseluseaduse § 27 lõike 5 eesmärk on lahendada olukorrad, mil registreeritud elukaaslased on kokku leppinud, et kooselulepinguga seonduvad kokkulepped jäävad kehtima, kuid sellesisulisi kokkuleppeid perekonnaseadus abikaasade omavahelistes suhetes sõlmida ei lubaks. Näiteks oleks tühine abikaasade sõlmitud kokkulepe, millega välistatakse lahutatud abikaasa ülalpidamiskohustus või piiratakse seda ebamõistlikult (PKS § 78 lg 2; § 109). Vastavas osas annab kooseluseadus registreeritud elukaaslastele laiad võimalused, kas üldse kooselulepingujärgset ülalpidamiskohustust reguleerida ja mil viisil. Lõige 5 sätestab, et kui kehtima jäävad registreeritud elukaaslaste on kokkulepped, mida abikaasad teha ei saaks, siis kohaldatakse seadust. Käesoleval juhul tähendaks see, et kuigi registreeritud elukaaslased võivad olla omavahelise kokkuleppega kooselulepingujärgse ülalpidamiskohustuse välistanud, siis selles osas nende kokkulepe ei kehtiks, vaid kohaldataks perekonnaseadust. Sisuliselt toob see kaasa, et lahutatud abikaasa ülalpidamiskohustust kokkuleppel välistada ei saa ning selles osas on lahutatud abikaasal (endisel registreeritud elukaaslasel) perekonnaseadusest tulenevad õigused ülalpidamist saada, vaatamata kooselulepingu aegsetele kokkulepetele.

Kooseluseaduse § 28 täpsustab TsÜS-i surnuks tunnistamise tagajärgede üldregulatsiooni. TsÜS toob välja, et kohus võib teadmata kadunud isiku huvitatud isiku taotlusel surnuks tunnistada, kui viie aasta jooksul ei ole andmeid, et ta on elus (TsÜS § 19 lg 1), surnuks tunnistamise menetluslikke küsimusi reguleerib TsMS⁵⁸. Kooseluleping on isiklike õiguste ja kohustustega leping, mis lõpeb käesoleva seaduse § 18 kohaselt kui registreeritud elukaaslane sureb. Täpsemalt lõpeb kooseluleping § 21 p 1 kohaselt registreeritud elukaaslase surma hetkel. Kui isik on teadmata kadunud, on surma hetke kindlaks määramine keeruline, samas võib see olla vajalik, et saada selgus, kas kooseluleping kehtib. Lepingu kehtivusest sõltuvad ulatuslikud tagajärjed, näiteks see, kas vara kuulub veel ühisvarasse ja kas sellest tulenevalt peab registreeritud elukaaslane tehingute tegemist teise registreeritud elukaaslasega kooskõlastama või kas registreeritud elukaaslane võib uue kooselulepingu sõlmida. Surnuks tunnistamine annab võimaluse tagada õigusselgus olukorras, mil on piisavalt alust arvata, et isik ei ole elus, ometi ei ole fikseeritud ka tema surm⁵⁹.

Võib aga ette tulla juhuseid, mil surnuks tunnistatud isik on tegelikult elus. Üldise tagajärjena sätestab TsÜS, et kui surnuks tunnistatud isik on tegelikult elus, ei tulene temale surnuks tunnistamisest õiguslikke tagajärgi, kui seadusest ei tulene teisiti ning kohus tühistab surnuks tunnistamise (TsÜS § 21 lg-d 1 ja 2). See tähendab, et üldiselt on isiku õigussuhted sellised, nagu need olid enne surnuks tunnistamist. Üldreeglite juures ei ole sätestatud aga konkreetselt, mis saab isiku kooselulepingust. Seetõttu on käesolevas sättes välja toodud, et kui surnuks tunnistatud registreeritud elukaaslane on elus, siis loetakse kooseluleping taastatuks. See aitab tagada surnuks tunnistatud registreeritud elukaaslase õiguste kaitse. Erandina on aga välja toodud, et kooseluleping ei loeta taastatuks, kui üks registreeritud elukaaslastest on vahepeal uue kooselulepingu sõlminud või abiellunud. Erand on toodud seetõttu, et mitte tekitada olukorda, kus vahepealne surnuks tunnistamine muudaks küsitavaks endise ja hiljem sõlmitud kooselulepingu või abielu kehtivuse. Mitme samaaegse

⁵⁸ Isiku surnuks tunnistamine on hagita asi TsMS § 475 lg 1 p 3 mõttes, mida täpsemalt reguleerib TsMS 11. osa 51. ptk §-d 509 jj.

⁵⁹ *Op cit.*, TsÜS komm, lk 72, § 19 p 3.1.

kooselulepingu või samaaegse kooselulepingu ja abielu keeld, käesoleva seaduse § 2 lg 1 ja § 10 mõttes, muudab lepingu kehtetuks. Seetõttu juhul, kui üks registreeritud elukaaslastest on vahepeal uue kooselulepingu sõlminud või abiellunud, saab eeldada, et tal ei olnud enam tahet varasema kooselulepinguga seotud olla.

Kooseluseaduse § 29 sätestab, et seadus jõustub 2015. aasta 1. jaanuaril.

V. EELNÕU VASTAVUS EUROOPA LIIDU ÕIGUSELE

Euroopa Liidu (edaspidi EL) õigus otseselt valdkonda ei reguleeri, kuivõrd perekonnaõiguse sisuline reguleerimine on liikmesriikide ainupädevuses. Küll on aga ELil võimalik erimenetlusega vastu võtta piiriülest toimet käsitlevaid meetmeid, et reguleerida rahvusvahelise eraõiguse küsimusi.

Menetluses on ettepanekute pakett EL Nõukogu määruste kohta, mis puudutavad abieluvararežiimide ja registreeritud kooselu õiguslikku reguleerimist⁶⁰. Registreeritud kooselu määruse ettepanek reguleerib kohtualluvust, kohaldatavat õigust ning otsuste tunnustamist ja täitmist registreeritud kooselust – mille kohaldamisalasse kuuluks ka kooselulepinguga seonduv – tulenevate varalisi tagajärgi käsitlevates asjades. Määruse ettepanek piirdub aga rahvusvahelise eraõiguse küsimustega, mistõttu käesoleva kooseluseaduse reguleerimisalasse kuuluvat siseriiklikku regulatsiooni määrus ei hõlma.

Euroopa Liidu regulatsioon ei kohusta Eestit sooneutraalset kooselulepingu regulatsiooni vastu võtma⁶¹, samas tuleb tähelepanu pöörata arengutele teistes EL liikmesriikides ning samasooliste ja erisooliste registreeritud elukaaslaste võrdsel kohtlemisele, seda eelkõige ka hiljuti Euroopa Kohtu lahendi valguses⁶².

Euroopa Liidu liikmesriikides on abielu institutsioon avatud ka samasoolistele registreeritud elukaaslastele viies riigis (Holland, Belgia, Hispaania, Rootsi ja Portugal). Samasoolistel partneritel võimalik kooselu registreerida 14 riigis: Austrias, Belgias, Tšehhis, Taanis, Saksamaal, Soomes, Ungaris, Iirimaa, Luksemburgis, Hollandis, Sloveenias, Rootsis ja Suurbritannias. Sealjuures on Belgias, Prantsusmaal, Luksemburgis ja Hollandis kooselu registreerimine sooneutraalne⁶³.

⁶⁰ Com (2011) 127. Ettepanek: NÕUKOGU MÄÄRUS kohtualluvuse, kohaldatava õiguse ning otsuste tunnustamise ja täitmise kohta registreeritud kooselust tulenevaid varalisi tagajärgi käsitlevates asjades. Internetis: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0127:FIN:ET:HTML>.

⁶¹ Õiguskantsleri 23. mai 2011.a seisukoht kirjas nr 6-1/100737/1102413, lk 2. Internetis: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_seisukoht_vastuolu_puudumine_samasooliste_isikute_abielu_tuhisus.pdf.

⁶² Euroopa Kohtu 12. detsembri 2013. aasta otsus kohtuasjas nr C-267/12, mille ese on ELTL artikli 267 alusel Cour de cassationi (Prantsusmaa) 23. mai 2012. aasta otsusega esitatud eelotsusetaotlus, mis saabus Euroopa Kohtusse 30. mail 2012, menetluses. Internetis: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=145530&pageIndex=0&doclang=et&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=565931>. Vt ka Ilga Europe kokkuvõttev artikkel: http://www.ilga-europe.org/home/news/for_media/media_releases/same_sex_civil_registeritued_elukaaslanes_cannot_be_denied_employment_benefits_reserved_to_marriage.

⁶³ Vt lähemalt Euroopa Komisjoni kokkuvõte: http://ec.europa.eu/justice/civil/family-matters/marriage/index_en.htm. Samuti: <http://www.ilga-europe.org/>. Täpsem analüüs ja ülevaated: *op cit* Kontseptsioon, *op cit*, Analüüs.

VI. SEADUSE MÕJUD

Kooseluseaduse puudutaks kõiki koos elavaid inimesi sõltumata soost, kes võiksid soovida omavahelisi õiguslikke suhteid reguleerida kooselulepingu sõlmimise kaudu. Isikute täpne hulk on teadmata⁶⁴.

VII. SEADUSE RAKENDAMISEKS VAJALIKUD KULUTUSED

VIII. RAKENDUSAKTID

IX. SEADUSE JÕUSTUMINE

Seadus jõustub 2015. aasta 1. jaanuaril.

⁶⁴ Vt ka *op cit*, Kontseptsioon, lk 18, 19.